

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích  
Teologická fakulta  
Katedra praktické teologie

Bakalářská práce

POSTOJ DNEŠNÍHO ČLOVĚKA K POHŘEBNÍM  
RITUÁLŮM

Vedoucí práce: ThLic. Michaela Vlčková

Autor práce: Martina Rudolfová

Studijní obor: SChP

Ročník: třetí

2007

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Děkuji vedoucí bakalářské práce ThLic. Michaele Vlčkové za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

**OBSAH:**

ÚVOD .....	6
<b>1 <u>Historický pohled na pohřební rituály u nás</u></b> .....	8
1.1 Pohřbívání na našem území od 6. do 16. století .....	8
1.2 Rituály kolem úmrtí .....	10
1.2.1 Hřbitovy .....	12
1.2.2 Zvláštnosti v pohřebním ritu .....	13
1.2.3 Pořízení závěti .....	15
1.2.4 Proměny hrobů a náhrobků .....	15
<b>2 <u>Křesťanství, smrt a rituály</u></b> .....	16
2.1 Křesťanský pohřební ritus .....	16
2.2 Náboženství jako kultura .....	17
<b>3 <u>Stárnutí a smrt</u></b> .....	18
3.1 Život s myšlenkou na smrt .....	18
3.1.1 Způsob vyrovnání se se smrtí blízké osoby .....	20
<b>4 <u>Dnešní doba a člověk</u></b> .....	20
4.1 Pohled na život a smrt v současnosti .....	20
4.1.1 Vědomí smrti .....	21
4.2 Dnešní člověk a rituály .....	21
4.3 Vliv sekularizace společnosti .....	22
4.3.1 Náboženství a sekularizace ve východní Evropě .....	23
<b>5 <u>Zamyšlení nad dalším vývojem</u></b> .....	25
5.1. Současná rodina .....	25
5.1.1 Tvorba rodiny .....	26
5.1.2 Služby v rodině .....	26
5.2 Postoj ke smrti dnes .....	27
<b>6 <u>Praktické poznatky</u></b> .....	29

6.1.	Informace z pohřebních ústavů – pohřební ústav a krematorium v Táboře ...	29
6.1.1	Rozloučení s lidmi, kteří nemají příbuzné .....	30
6.2	Pohřební ústav Příbyl Jiří v Bechyni .....	30
<b>7</b>	<b><u>Možnosti pro sociálního pracovníka</u></b> .....	<b>31</b>
7.1	Životní krize při úmrtí bližního .....	31
7.1.1	Co znamená slovo krize .....	32
7.1.2	Krizová intervence .....	33
7.2	Další možnosti pro sociálního pracovníka – poradenství .....	34
7.3	Pohřebné .....	34
	<b>ZÁVĚR</b> .....	<b>35</b>
	<b>Abstrakt</b> .....	<b>37</b>
	<b>Abstract</b> .....	<b>38</b>
	<b>Seznam použité literatury</b> .....	<b>39</b>

## ÚVOD

Téma mé bakalářské práce se dotýká problematiky, která se mi jeví v současné době velmi aktuální. V okolí vidím, že řada lidí necítí potřebu loučit se se svými zemřelými. Jejich počet se zvyšuje především ve velkých městech. Často to zdůvodňují sami před sebou a před okolím finančními důvody nebo přáním zesnulého. Je to dáno celospolečenským trendem, který směřuje spíše ke konzumnímu způsobu života, k zisku a penězům. Ztrácí se hodnota člověka za života a po jeho smrti to není jiné. Pro některé lidi má člověk hodnotu pouze dokud je výkonný a přínosný pro společnost i pro rodinu. Výkon člověka je jistě jeho právem, ale nemůže být měřítkem pro jeho kvalitu a už vůbec nesmí ovlivňovat vztahy mezi lidmi. Vliv na tuto oblast má určitě také sekularizace společnosti. Naše postoje formovala v poslední době především socialistická společnost a její působení bude patrné ještě v budoucnu. Smrt přestala být přechodem z jedné dimenze do druhé. Změnily se postoje lidí. Umírání a smrt se pro nás stala něčím vzdáleným, přenesla se z domovů do nemocnic, stala se anonymní a obávanou. Myšlenky na ni se snažíme zahnat. Tím také získáváme pocit všemocnosti současné medicíny. Smrt není přirozenou součástí života, ale spíše medicínským selháním. Tím se pohřební rituály dostaly více na okraj našeho duchovního života. Více se uplatňuje individualismus. Na tom jistě není nic špatného, nesmí však být zaměňován za sobectví a bezohlednost. Také často nejsou tak silná pouta mezi členy rodiny, jako tomu bývalo dříve. Mladé rodiny většinou nežijí s rodiči a prarodiči ve společné domácnosti. Člověk je sociální tvor, celý život se pohybuje v nějakém společenství lidí. Ať už se jedná o sousedy, kolegy ze zaměstnání, rodinu, přátele atd. Pokud nejbližší příbuzní necítí potřebu rozloučit se se svým blízkým, měli by tuto možnost poskytnout dalším lidem, kteří k zemřelému člověku měli nějaký vztah.

Smrtí blízkého se pozůstalí se dostávají do období života, kdy si musí zvyknout na život bez rodinného příslušníka. Rituály od pradávna patřily k životu lidí. Bez ohledu na společenské zřízení, kulturní prostředí nebo víru či nevíru, se v různé podobě objevují v průběhu takřka celé existence lidstva. Proto je zajímavé zabývat se tím, v jaké podobě se objevují dnes a jestli je dnešní člověk potřebuje k tomu, aby se vyrovnal se skutečností smrti.

Nejlépe specifikuje pohřební rituály Arnold van Gennep ve svém díle *Přechodové rituály*: „Na první pohled by se zdálo, že v pohřebních obřadech musejí nejdůležitější místo zaujímat vždy rituály odlučovací a že naopak pomezí a přijímací rituály budou rozvinuty jen málo. Studium faktů však ukazuje, že v některých případech naopak odlučovacích rituálů je jen málo a jsou velmi jednoduché, zatímco pomezí rituály bývají tak dlouhé a složité, že se někdy považují za jaksi samostatné, a ze všech pohřebních obřadů jsou zdaleka

nejpracovanější rituály, jimiž se mrtvý přijímá do světa zemřelých a jimž se také přičítá největší význam.“<sup>1</sup>

Práce je strukturována do kapitol, počínaje historickým pohledem, který je nezbytný pro pochopení současnosti. Do této oblasti patří nejen samotné rituály spojené s pohřbem, ale i způsoby pohřbívání a místa posledního odpočinku. V této kapitole je nutné pohovořit i o zvláštích v pohřebním ritu. Na pohřbívání v naší kultuře mělo a má nepřehlédnutelný vliv především křesťanství. Proto je křesťanským pohřebním rituálům a smrti v křesťanském pojetí a kultuře věnována další kapitola. Od křesťanství, přes pojem smrti a stárnutí, se práce dostává k této problematice v současnosti. Jaký je vztah dnešní společnosti k rituálům vůbec. Nelze také pominout promítnutí vlivu sekularizace a ateismu ve společnosti do této oblasti. Proto zmiňuji v poslední kapitole problematiku kolem diskuse o zrušení pohřebního. Poslední částí práce je další perspektiva problematiky pohřebních rituálů, která navazuje na mezilidské vztahy, především vztahy uvnitř rodiny. Ty pak vedou k současným postojům. Pro ilustraci situace kolem pohřebních rituálů v současnosti, uvádím informace ze dvou pohřebních ústavů z okresu Tábor. Vzhledem k tomu, že současný přístup ke smrti a poslednímu rozloučení s nebožtíkem často neposkytuje plné vyrovnání se se skutečností smrti, nastiňuji možnosti pro působení sociálního pracovníka. Pro člověka není smrt v současnosti přirozeným zakončením života, ale životní krizí, kterou je nutno také řešit. Na postoje dnešního člověka má rozhodně vliv i politika státu, jak ten zachází se svými občany.

**Cíl a metody práce.** Utrdit jednotlivé vlivy, které působily na vznik postojů k pohřebním rituálům v současnosti u nás. Ať už se jedná o vlivy historické, sekularizační, společenské a další zmiňované. Ukázat k čemu tyto vlivy vedly na postojích současného člověka, jaká je reálná situace. Dle konkrétních témat se snažím shrnout současné poznatky a obohatit je o zjištění z praxe. Dále v této problematice předkládám možnosti pro sociálního pracovníka. Rozpracovávám pohled na pohřební rituály za použití literatury zaměřené filosoficky, sociologicky, teologicky, historicky i psychologicky. Vzhledem k šíři tématu se záměrně soustředuji na tuto problematiku, jak se vyvíjela na našem historickém území, maximálně v oblasti střední Evropy, považují-li to za nezbytné. V daném rozsahu práce není možné zvažovat tyto skutečnosti v širším rozsahu a uvádět do této problematiky postoje dalších kultur a náboženství, i když by to bylo jistě zajímavé.

---

<sup>1</sup> VAN GENNEP, A. *Přechodové rituály*, s. 136

## **1 HISTORICKÝ POHLED NA POHŘEBNÍ RITUÁLY U NÁS**

Než se začnu konkrétně věnovat tématu své bakalářské práce, považuji za nutné ozřejmit, co se skrývá za obsahem slova rituál. Dle sociologického slovníku znamená: ... „( lat. *ritualis* = obřadný). **Jednání prováděné kolektivně podle daných pravidel, které nesměřuje k výrobě předmětů nebo změně situace, ale k symbolické proměně této situace.**“...<sup>2</sup> Z této definice jednoznačně vyplývá sociální a neziskový rozměr pohřebních rituálů. Zesnulý člověk opouští společenství lidí právě jejich prostřednictvím. Pro srovnání ještě definici z psychologického slovníku. Rituál zde je: ... „**pravidelné, pevnou kultickou tradicí stanovené opakování bohoslužebných n. magických úkonů.**“...<sup>3</sup> Tato definice vyjadřuje spojení rituálů s konkrétní kulturou a také to, že všechny rituály, včetně pohřebních, mají svůj pevný řád. Po smrti bližního pozůstali do určité míry zakouší svoji bezmocnost a rituály jim mohou pomoci se s danou situací vyrovnat. Je to přechod z jednoho období do druhého a to nejen pro pozůstalé, kdy se mění jejich existenční situace, ale také proto, že v náboženských představách tradičních společností představovaly přechod zesnulého ze světa živých do zásvětí. Proto pohřební rituály patří do rituálů přechodových.

Pohřební rituály provází lidstvo po tisíciletí. Jejich podoba se měnila v závislosti na kultuře, historickém období a druhu náboženství. Současné pohřební rituály mají rovněž historický základ a odráží se v nich silně postoj dnešního člověka ke světu, jeho hodnoty, potřeby a vztah k druhým lidem. Proto nejprve představím způsoby pohřbívání na našem území v různých historických dobách.

### **1.1 Pohřbívání na našem území od 6. do 16. století**

Naše území bylo osídleno v **6. století** slovanskými kmeny. Dle archeologických zjištění je známo, že Slované své mrtvé spalovali. Jejich pohřební rituály byly v souladu s náboženskými představami, o kterých nejsou celistvé informace. Náboženství odpovídalo indoevropskému základu. Centrem byla víra v božstvo, přírodní síly a v nesmrtelnou duši, která putuje do jiného světa. Podle archeologických nálezů byl pohřební ritus u Slovanů různý a záležel na lokalitě, kde sídlili. V oblasti od jižního Polska až po západní Ukrajinu byli Slované pohřbíváni na plochých popelnicových pohřebištích, v horním Podněpří používali jámové hroby a na severovýchodě Evropy se vyskytují mohylová pohřebiště. Roli při pohřebním ritu hrála i těla zvířat, protože byly nalezeny zlomky zvířecích kostí. Na Moravě a na Slovensku se rovněž objevují žárová pohřebiště, ale obsahují jen několik desítek hrobů.

<sup>2</sup> JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*, s. 205

<sup>3</sup> HARTL, P.; HARTLOVÁ H. *Psychologický slovník*, s. 511



Někde lze v hrobech nalézt skleněné korálky, zlomky kostěných hřebenů, nože a přezky. V mladších mohylách jsou kosti ukládány do nádob.<sup>4</sup>

**V 7. až 8. století** u Slovanů na východě zůstal zvyk pohřbívání v mohylách déle, než tomu bylo na západě. Trval i po přijetí křesťanství. Bylo to pravděpodobně způsobeno větší tolerantností východní křesťanské církve. Rozdílné bylo i budování mohyl u východních Slovanů. Na severu Ruska se k mohyle stále přidávaly další pohřby, takže byly někdy delší než 100 metrů. Ostatky byly často v zemi bez nádoby, ale vyskytují se i popelnice.

Oblastí mohyl jsou i jižní Čechy, jižní Morava a západní Slovensko. U Kožlí v jižních Čechách se archeologům podařilo zrekonstruovat průběh pohřbu. Jedná se o hromadnou mohylu. Byl vztyčen kůl nahoře s nádobou, přisypána mohyla, vedle vztyčen další kůl s nádobou a opět obsypán mohylou. Vedle byla zapálena hranice a nakonec byly přisypány dvě mohyly bez pohřbů.<sup>5</sup>

**V 9. až 10. století** u Slovanů již převládl kostrový pohřební ritus. Mohylová pohřebiště zmizela hlavně díky převzetí západní formy křesťanství vázané na Řím. Byla nahrazena plochými pohřebišti. U moravských a nitranských Slovanů toto nebyla jednorázová záležitost. Tento způsob pohřbívání najdeme nejprve v mocenských centrech, teprve postupně přejímalo tento ritus i ostatní obyvatelstvo. S příchodem křesťanství začal být požadován pohřeb celého těla, v souvislosti s vírou ve vzkříšení. Tato změna v pohřbívání odrážela změnu celého společenského systému. Dle Josefa Ungera: .....“kremace představovala rychlý a definitivní odchod do jiného světa, pak inhumace znamenala, že mrtvý zůstával do jisté míry nablízku svému společenství, pomáhal zajistit kontinuitu míru a prosperity.“<sup>6</sup>..... Přijetí křesťanství nebyla jednoduchá záležitost. Aktem konverze a pokřtěním začal dlouhodobý proces christianizace, postupující každodenní život. I přes tuto probíhající christianizaci se po staletí udržely nejen staré pohřební rituály, ale i místa pohřbu. Přitom samotná změna žárového pohřebního ritu v kostrový nebyla takovým problémem.

Standardní orientace hrobů byla západ – východ. Mrtví byli ukládáni v poloze naznak a pažemi podél těla a s nohama u sebe, výjimečně na boku ve skrčené poloze. Na poslední cestu jim pozůstali dávali předměty související s oděvem a výzdobou zemřelého – přezky, náušnice, prsteny, náhrdelníky, ale i zbraně a nádoby. V hrobech se nacházejí i doklady pohřebních zvyků – vykuřování, pohřební hostina, rituální rozbíjení nádob, skořápky vajec. Vliv křesťanství se projevil rovněž v postupném přesunu pohřebních areálů do sídlišť. Hřbitovy se začaly utvářet kolem kostelů. Plné splnutí pohřebiště se sídlištěm však trvalo

<sup>4</sup> srov. UNGER, J.; MALINA, J. *Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi i jinde v Evropě) v 1.-16. století*, s. 27-29

<sup>5</sup> srov. cit. dílo, s. 30,31

<sup>6</sup> cit. dílo, s. 36

ještě nejméně tři staletí, do doby, kdy bylo vytvořeno dostatečné množství farních kostelů. Pohřbívat zemřelé bylo možno i v interiéru kostela. Tuto výsadu poskytovala církev pouze výjimečně. Především biskupům, kněžím, mnichům, ale i privilegovaným laikům.<sup>7</sup>

**Pohřbívání v 11. a 12. století** je charakteristické celou řadou podstatných změn. Došlo k unifikaci pohřebního ritu, zemřelému se dávalo minimum milodarů. Místem pohřebního ritu byly většinou kostelní hřbitovy, ale ještě existovala řadová pohřebiště. Na Moravě, více než v Čechách, některé pohanské tradice přežívaly. Je to odrazem pevnější struktury církevní organizace, vázané od roku 973 na pražské biskupství.<sup>8</sup>

**Ve 13. až 16. století** kontrolovala pohřební rítus venkovského obyvatelstva církev. Byla dostatečná síť farních kostelů a kolem nich byl vymezený posvěcený prostor. Zemřelí bývali ukládáni do hrobů orientovaných podle osy kostela – ve směru západ-východ. Od 14. století byla hloubka hrobů upravována předpisy, podle nichž mělo být nad víkem rakve minimálně 40-70 cm zeminy. Odrazem nižšího sociálního statusu zemřelého byl pohřeb na prkně, jindy přímo do země, nebo do staršího hrobu. Tělo bývalo položeno naznak s rukama na prsou nebo na břicho. Většinou se v hrobech nenacházely žádné předměty.<sup>9</sup> Ve středověku byla smrt přijímána jako nevyhnutelná součást života. postoj k ní byl otevřený a vyrovnaný. „Smrt byla očekávána s klidem a rezignací, byla všudypřítomná, bezvýjimečná a spravedlivá – rušila všechny rozdíly mezi lidmi.“<sup>10</sup>

**V 15. a 16. století** se hřbitovy přesouvají mimo města, do míst, kam se dříve pohřbívali jen ti nejchudší.

## 1.2 Rituály kolem úmrtí

Rituály kolem smrti a potom samotného pohřbu měly v historii svoji ustálenou formu, která naplňovala představy o řádném rozloučení s nebožtíkem. Podrobnější informace máme až z doby, kdy pohřební rituály ovlivňovalo křesťanství.

Smrt byla oznamována zvoněním. Na pozůstalých potom bylo, aby splnili všechny úkony nezbytné k řádnému rozloučení s nebožtíkem a napomáhali k jeho cestě do zasnění. Byla to např. úprava těla zemřelého, vybavení do rakve, atd. Rakev se zesnulým bývala v domě nebožtíka většinou vystavená a otevřená až do pohřbu. Nejčastěji to bylo v komoře nebo síni. Víko se zatloukalo až před odchodem z domu. Výjimku tvořily rakve svobodných mladých lidí, jež bývaly nesené otevřené. Tento zvyk přestal být udržován až z obavy před

<sup>7</sup> srov. UNGER, J.; MALINA, J. *Pohřební rítus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích v 1.-16. století*, s. 35-40

<sup>8</sup> srov. cit. dílo, s. 42

<sup>9</sup> srov. cit. dílo, s. 46,47

<sup>10</sup> NAVRÁTILOVÁ, A *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 168

epidemiemi. Velká obava panovala z toho, aby nebožtík později neobživil, protože lékařské způsoby spolehlivého zjištění smrti nebyly známy. Vynášení z domu bylo provázeno řadou pověr. Např. rakev musela být nesena tak, aby nebožtík měl nohy napřed. To z toho důvodu, aby se nevracel, nestrašil, nebo naopak aby se mu po domově nestýskalo. Rozšířena byla i očista domu do vynesení mrtvol. Souviselo to s představou o nečisté moci zemřelého.<sup>11</sup>

Nedílnou součástí pohřebního ritu byl i pohřební průvod. Jednalo se o doprovod zemřelého na cestě, z níž není návratu. Před odchodem z domu provedl většinou kněz výkrop rakev. Uspořádání pohřebního průvodu mělo v malých městech i na vesnicích ustálenou podobu. První šel ministrant s křížem, za ním šly děti – obraz nevinnosti. Dále muži a hudba. Za nimi kněz se zpěvačkami, nesená rakev, za ní rodina a příbuzní, ženy. V závěru průvodu šli ostatní účastníci průvodu. Setkání s průvodem zvěstovalo neštěstí a smrt. Průvod se většinou s rakví odebral do kostela k zádušní mši a odtud na hřbitov. Při příchodu na hřbitov se průvod shromáždil kolem hrobu, kněz hrob vykropil a byla do něj spuštěna rakev. Před rakví byla často nesena svíčka nebo lucerna, aby zemřelému posvětila na další cestě. Rituály kolem pohřbu, vynášení z domu a průvodu, se místně částečně lišily. Také byly doprovázeny řadou pověr. Roli např. hrálo, jak daleko jde vdovec či vdova za rakví, jak moc vdova naříká apod. dle toho se dalo usoudit, zda se brzo vdá nebo zůstane sama.<sup>12</sup>

Součástí pohřbu byla i hostina sloužící k uctění památky zemřelého. Hostina také měla dosáhnout jeho spokojenosti na onom světě a zamezit jeho případnému návratu na zem. Byla pořádána v domě smutku po návratu ze hřbitova. Účastnili se jí nejbližší příbuzní, ale i přátelé a známí. Někdy se poskytovalo samostatné pohoštění i lidem, kteří poskytovali různé služby během pohřbu, např. zpěvákům, hrobníkovi apod. To se většinou poskytovalo v hospodě. Rozsah hostiny byl limitován sociálním postavením zemřelého. Někdy byla příprava pohřební hostiny natolik náročná, že se musela odložit i o několik týdnů.<sup>13</sup> Lze konstatovat, že ...“čím vyšší je společenské postavení zemřelého, tím více energie vloží pozůstalí do pohřebního ritu.“<sup>14</sup>

Nezbytné bylo rovněž oplakávání zemřelého. Byla to součást ustáleného ritu. Původně mělo zahnat zlé demony a zapudit duši zemřelého. Plačící většinou zemřelého chválili, ale zároveň zmiňovali jeho nedostatky, které hned odpouštěli. Zvykem bylo, že naříkaly většinou pouze ženy. Patřilo k rodinné prestiži, aby byl mrtvý náležitě oplakán. Za tímto účelem byly rovněž najímány i tzv. plačky, nezáleželo na tom, zda byla naříkající s nebožtíkem spřízněna. Projevy truchlení nebyly individuální záležitostí, ale tvořily

<sup>11</sup> srov. NAVRÁTILOVÁ, A *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 225-229

<sup>12</sup> srov. cit. dílo, s. 229-236

<sup>13</sup> srov. cit. dílo, s. 239-241

<sup>14</sup> UNGER, J.; MALINA, J. *Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích v 1.-16. století*, s. 14

nezbytnou součást pohřebního ritu.<sup>15</sup> Již ve středověku se změnilы některé společenské zvyklosti. Nebylo vhodné vyjadřovat prudký žal. Došlo k příklonu k důstojnému sebeovládání. To, co lidé neprojevovali jiným způsobem, vyjadřovali symbolicky, např. barvou oblečení. Začala se objevovat na smutečních šatech černá barva. Dříve (ještě v raném středověku), lidé oblékali své nejlepší šaty. Rovněž zesnulý byl pokládán na zlatou, nebo zářivě obarvenou látku, nebo na rubáš, což znamená lněné prostěradlo. Tělo pak pomocí rubáše přemístili na máry, na nichž pak bylo vystaveno na zápraží domu smutku.

Nelze opomenout ani roli modliteb za zesnulé. První zmínky o nich jsou už ve Starém zákoně – Druhé knize makabejské. Původně převládal v modlitbách prvek naděje, ve středověku pak spíše obava z posledního soudu, která souvisela s vírou v očistec. Je pravdou, že modlitby za zemřelé jsou známy už z prvních staletí. V den úmrtí i v den jeho výročí měla být podle liturgických předpisů konána mše, při níž hříšní lidé vyznávali svoji víru, děkovali Bohu a konstatovali, že zemřelý došel odpočinku nebo usnul spánkem radostného očekávání. Později byla vzájemnost živých a mrtvých nahrazena starostmi o ohrožené duše. „Memento mrtvých se proměnilo v orodování za zesnulé.“<sup>16</sup> Přímluvné mše začínaly před smrtí, kdy nemocný upadl do agonie. Pravděpodobně se jednalo o snahu zůstavitelů naklonit si nejvyššího soudce dřív, než bude pozdě. V jiných případech se mše začínala sloužit až v okamžiku smrti. Nejednalo se však pouze o jednu mši. Byl to začátek celé řady mší, dle určeného rozvrhu.

### 1.2.1 Hřbitovy

„Geneze pohřebního obřadu, vzájemná jednota a návaznost jeho funkcí a složek se výrazně projevovaly ve významu místa vyhrazeného k ukládání ostatků zemřelých“.<sup>17</sup> Stejně jako pohřební rituály, i hřbitovy měly ustálenou podobu a umístění. Zemřelí zde museli nalézt svůj klid a nenarušovat, nebo případně neohrožovat klid a život ostatních lidí.

Hřbitovy byly posvěcovány liturgickými obřady. Blízkost kostela, kříže a věčného světla měla poskytovat zemřelým ochranu, očistit je od hříchů a zabezpečit jim spásu. Uspořádání hřbitovů a úpravy hrobů jsou odrazem poměrů ve společnosti, historických a sociálních podmínek a kulturní tradice. Úroveň pohřbívání byla horší vždy v době válek, mocenských a náboženských krizí a epidemií.

<sup>15</sup> srov. NAVRÁTILOVÁ, A *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 247-253

<sup>16</sup> ARIÉS, P. *Dějiny smrti I*, s. 197

<sup>17</sup> NAVRÁTILOVÁ, A *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 265

Od roku 1785 byly rušeny farní hřbitovy a tyto byly umístovány za branami měst. Měly veřejný charakter. Změny odpovídaly tendencím k zesvětštění. Do pohřbívání začala zasahovat pozemská soudní pravomoc a dovolovala, aby zde byli bez ceremonií pohřbíváni i exkomunikovaní a jiní hříšníci.

Nové podněty pro kult hřbitovů přineslo osvícenství. Od 18. století se objevují změny ve vnímání smrti, spojené jednak s náboženskou mystikou baroka, ale také s šířícím se individualismem. Stupňovala se úcta k zemřelým, narůstal zájem o lokalizování hrobu, individuální úpravu a o jeho převod do majetku rodiny. Ve městech se projevovala větší péče o pochovávání chudých a neznámých osob. Také vznikaly specifické hřbitovy pro vězňe, lidi zemřelé na cholera, mor, vojáky. Většina hřbitovů byla konfesijně smíšených, mimo židovských. Zvláštní místa byla vyčleněna pro sebevrahy, ale také pro děti. Hřbitovy byly považovány za zemi mrtvých, byly vysvěcené knězem a posvátné, ale z druhé strany jim byla přičítána tajemná a ďábelská podstata. Nejen lidským ostatkům, ale i ostatním předmětům, včetně hlíny z hrobů, byla připisována magická moc. Předměty byly považovány za posvátné v negativním i pozitivním smyslu.<sup>18</sup>

### 1.2.2 Zvláštnosti v pohřebním ritu

Ne všichni zesnulí měli nárok na tradiční pohřební obřad, nebo na běžné místo posledního odpočinku. Zvláštnosti v pohřebním ritu se objevují především u skupin obyvatelstva se zvláštním sociálním statusem, věkem, pohlavím, etnickou příslušností a náboženstvím. Pro panovníky byly budovány hrobové komory či hrobky, které měly sloužit jako příbytek zemřelého. Při samotném obřadu hrály důležitou roli insignie moci. Tyto výsady požívali i příslušníci jejich rodin. Tyto hrobky sloužily pouze jedné osobě.<sup>19</sup>

Do hrobů šlechty se vkládaly zlaté, stříbrné i pozlacené šperky. Na výjimečné postavení zemřelého lze usuzovat i z toho, že kolem jeho centrálního hrobu byli pohřbíváni další příslušníci komunity. Ne vždy však bohatství odráželo sociální postavení zemřelého.<sup>20</sup>

Sociální skupina kupců, řemeslníků a obyvatel měst prokazovala rovněž svoji ekonomickou sílu. Jejich hroby pronikaly do kostelů a nakonec si stavěli i vlastní mauzolea.<sup>21</sup> Také některé pohřby křesťanských duchovních se liší od ostatního obyvatelstva. Zde se projevuje diferenciací mezi preláty a nižším klérem. Pohřební ritus je odrazem určité výjimečnosti, zdůrazňované atributy, např. kalichy.<sup>22</sup>

<sup>18</sup> srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 265-280

<sup>19</sup> srov. UNGER, J.; MALINA, J. *Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích*, s. 63-65

<sup>20</sup> srov. cit. dílo, s. 65,66

<sup>21</sup> srov. cit. dílo, s. 71

<sup>22</sup> srov. cit. dílo, s. 74

Zvláštnosti lze pozorovat i u pohřbu svobodných. Někdy býval jejich pohřeb vypraven jako svatba. Charakteristické bylo používání současně pohřebních, ale i svatebních symbolů a znaků.<sup>23</sup> V některých hrobech lze nalézt i předměty. U novorozence po křtu byla nalezena v jeho pravé ručičce vosková nádoba s hostií a v levé nádoba s vínem. Mezi nešťastné a zavržené duše patřily děti nepokřtěné, nebo ty, které byly matkami utraceny před narozením nebo těsně po něm, děti zakopané nebo pohožené.<sup>24</sup>

Mimořádná situace se musela řešit i v dobách moru. Objevovaly se hromadné hroby, řešené buď vertikálně – vrstvy zemřelých nad sebou, nebo horizontálně – pohřbívání vedle sebe. Obdobná byla situace i v dobách válečných.<sup>25</sup>

Nutno zmínit i zvláštní pohřební rituály u lidí označených za vampýry. Lidé věřili, že se mohou po smrti vrátit a škodit živým. „Protivampyrická opatření se prováděla jednak mezi úmrtím a pohřbem, jednak dodatečně po určité době po pohřbu. První skupina zásahů se projevuje zatížením těla, polohou na břicho, spoutanými rukama a nohama, probíjením kulem a ucpáváním úst hlínou nebo jiným materiálem. Dodatečné zásahy se projevují především porušováním těla, často oddělením hlavy a také spálením.“<sup>26</sup>

Obavy měli lidé nejen z vampýrů, ale i ze zemřelých, kteří se vymkli zákonům řádného života. Jednalo se o vrahy, zločince a další provinilce. Nebezpeční byli i jedinci, kteří odešli ze života náhlým, násilným nebo jinak nepřírodným způsobem. Mezi lidmi kolovaly různé návody a pověry na vysvobození jejich duší. „K velmi starým obyčejům, majícím zabránit návratu především zabitých a zavražděných osob, náleželo házení větví a kamenů na jejich hroby.“<sup>27</sup>

Zvláštní postavení mezi tzv. nečistými zemřelými měli sebevrazi. Bylo to způsobeno tím, že křesťanské učení považovalo sebevraždu za těžký hřích. Z mravního hlediska byla úmyslná vlastní smrt posuzována jako projev beznaděje a slabosti. Ruka sebevraha byla vedena samotným ďáblem. Nečistý duch sebevraha představoval pro pozůstalé obzvláštní nebezpečí, protože byl právě s ďáblem ve spojení. Lidé věřili v jejich škodlivé působení až do konce 19. století. Promítalo se to do způsobu jejich pohřbívání. Většinou byli zahrabáváni na křižovatkách a hranicích katastrů, v zahradách, lesích, na místě obehnaném trním, nebo na místě, kde skonali. Toto místo bylo nutno zabezpečit tak, aby jejich duše nemohla ven. Pohřby se konaly za tmy, bez kněze a bez zvonění. Tělo bylo pochováno bez rakve. V lidovém vědomí, ovlivněném křesťanstvím, byla jejich smrt důsledkem spáchaného hříchu

<sup>23</sup> srov. NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 242-244

<sup>24</sup> srov. UNGER, J.; MALINA, J. *Pohřební rítus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích v 1. – 16. století*, s. 83-86

<sup>25</sup> srov. cit. dílo, s. 93,94

<sup>26</sup> cit. dílo, s. 102.

<sup>27</sup> NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 309.

a zprotivení se Bohu. Proto vzbuzovala jejich smrt strach a znepokojení. Až do 20. století přetrvávala představa, že tito mrtví vycházejí ze záhrobí a zneklidňují živé. Duše těchto nečistých zemřelých nenacházela po smrti pokoj.

Zvláštním způsobem zacházení s lidskými ostatky jsou také relikviáře. V křesťanském prostředí nelze tento způsob pohřbívání pominout. Relikviáře byly schránky z drahých kovů, uměleky ztvárněné, určené pro ostatky zvláště světců, nebo příslušníků společenské špičky. Měly různé tvary. Někdy se mohlo jednat o schránky na celé světcovo tělo (ostatková tumba), nebo pouze na jeho části, např. ostatkový kříž zvaný pacifikál, případně ostatkovou bystu, obsahující často lebku. Dalšími druhy relikviářů byly plenář – deska s ostatky, monile – přívěšek na ostatky, upevňovaný na sponu liturgického oděvu, ostatková skříň, ostensorium, vztyčená paže, nebo také kříšťálová schránka, kterou bylo možno umístit např. do obrazu. Světcovo tělo mělo pro společnost značný význam, bývalo nositelem ideje. Světcovy ostatky mohly být také uloženy do oltářového hrobu nebo do zvláštní stavby, např. kaple, ale také do hrobu v zemi. Akt uložení ostatků, opatřených ověřením pravosti tzv. autentikou (pečetí), je dodnes součástí svěcení kostela. Jako s relikvií se mohlo zacházet i s ostatky některých významných nekanonizovaných osob.<sup>28</sup>

### 1.2.3 Pořízení závěti

Za součást pohřebních rituálů lze považovat i tradici pořizování závěti. Pořízení závěti, sloužící k rozdělení majetku mezi dědice, se stalo morální povinností. Od 18. století zvítězilo i nad rozdávaním almužen a nad zbožnými fundacemi. Uspořádání světských záležitostí, ujištění se, že je vše v naprostém pořádku a rozdělení všech svých statků, bylo podmínkou toho, aby mohl umírající předstoupit před Boží soud. Rozvoj závěti ve středověku lze považovat za kulturní jev. Dnes z nich můžeme vyčíst proměnu mentality nejrůznějších skupin obyvatelstva.

### 1.2.4 Proměny hrobů a náhrobků

Tvar náhrobků podléhal do 18. století jednoduchým prostorovým omezením. Odlišujeme tři hlavní typy. První je hrob – epitaf. Jedná se o nevelkou desku, beze zbytku pokrytou nápisem. Jde o velmi starý typ náhrobku, který se objevoval až do 18. století. Občas uzavírá malý výklenek ve vnější kostelní zdi, kam byly přeneseny kosti zesnulého z prvního, dočasného hrobu.

<sup>28</sup> srov. UNGER, J.; MALINA, J. *Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích v 1. – 16. století*, s. 51-106.

Dalším typem byly svislé, nástěnné hroby. Tvoří je sarkofág bez nápisu a zpodobení, položený ke zdi. Nad sarkofágem visíval nápis. Sarkofág i nápis se umísťovaly do výklenku s obloukem, nazývanému *arcosolium*. V části středověkého světa zůstal sarkofág spojen s představou smrti a hrobu a to i v době, kdy se do něj přestalo pohřbívat. Tento svislý hrob poskytoval vysokým hodnostářům církve i světa důstojný způsob, jak setrvat v lidské paměti. Pro malíře a architekty znamenal šanci, jak uskutečňovat své umělecké záměry.

Posledním typem je vodorovný hrob zapuštěný do podlahy kostela. Jednalo se o desku, tvořící součást dláždění. Většinou měla rozměry lidského těla. Zřídka však ležela přímo nad tělem zemřelého. Její umístění do kostelního dláždění bylo symbolem pro pevnou hranici mezi dolním a horním světem. Přitom je zvláštní, že tento typ hrobu zdůrazňoval podzemí, které nemělo v křesťanské eschatologii žádné místo. Plochý hrob vyhovoval ctižádostivým zůstavitelům, neboť poskytoval prostor pro umělecké zkrášlování.

## **2 KŘESŤANSTVÍ, SMRT A RITUÁLY**

### **2.1. Křesťanský pohřební ritus**

V naší historii hraje velmi důležitou roli křesťanský pohřební ritus. Křesťané vychází z víry, že člověk přechází po smrti do jiného způsobu existence. Je to konec pozemské pouti a čeká ho Poslední soud. Ten rozhodne, zda bude člověk spasen nebo zatracen. Každý člověk se musí vyzpovídat ze hříchů.<sup>29</sup> Svědčí o tom evangelium sv. Jana a rovněž list apoštola Pavla Thessaloničtým (Soluňanům). Příchod Krista byl očekáván od východu v poslední den. Tomu byla uzpůsobena i orientace hrobů. V souvislosti s vírou ve vzkříšení bylo nutné pohřbívat nespálená těla.<sup>30</sup> Církevní právo do roku 1964 katolickým křesťanům pohřeb žehem zakazovalo. Dnes se pohřeb žehem dovoluje, pokud se tím výslovně nepopírá křesťanská víra.<sup>31</sup>

Křesťané odmítají představy o reinkarnaci. Víra ve vzkříšení těla a uctívání mučedníků vedly k tomu, že křesťané usilovali o to, aby se jejich hroby dostaly do blízkosti hrobů mučedníků, což mělo zajistit ochranu od světce v den Posledního soudu. Postupně se ostatky světců dostávaly do všech chrámů, tak se pohřbívalo i u chrámů. V závěti bylo většinou pamatováno na odkazy církevním institucím, upřesňováno místo a způsob pohřbu. Snahou zase bylo být co nejbliže ostatkům svatých, v interiéru kostela nebo v blízkosti

<sup>29</sup> srov. CORVISIER, A. *Tance smrti*, s. 95

<sup>30</sup> srov. UNGER, J.; MALINA, J. *Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích v 1. – 16. století*, s. 32

<sup>31</sup> srov. *Život z víry*, s. 229



nádoby se svěcenou vodou. Když se smrt již blížila, bylo nutné se vyzpovídat knězi, který poskytl umírajícímu poslední pomazání a Nejsvětější svátost – viaticum – které bylo symbolicky chápáno jako pokrm na cestu. Po smrti byly zatlačeny oči a pootevřena ústa, aby mohla odejít duše. Tělo bylo omyto a oblečeno do rubáše, případně do jiného oděvu, odpovídajícího postavení zemřelého. U těla drželi pozůstalí a sousedé stráž, modlili se, četli náboženské texty a zpívali náboženské písně,<sup>32</sup> Tyto zvyky dodržovali nejen křesťané. Truchlící tak měli možnost rozloučit se se zesnulým a zpracovat tak svůj smutek. S pohřbem se dlouho neotálelo. Křesťanský rituál spočíval v přenesení zesnulého do kostela a po církevních obřadech lidé doprovodili zemřelého na hřbitov. Základem křesťanského pohřbu je dosud uložení těla do posvěcené země a péče o jeho duši formou modliteb a žehnáním. Z křesťanského pohřbu byli vyloučeni nekřesťané, sebevrazi a těžcí hříšníci.<sup>33</sup>

Pro ty spravedlivé je tělesná smrt zrozením v životě na onom světě a triumfem spirituálního života. „ Bůh chce, volá a miluje celého člověka, který je jeden v těle a duši. K celému člověku patří i jeho vztah ke světu a k ostatním lidem, který probíhá v těle. Naděje na vzkříšení z mrtvých není proto žádný pozdější a cizí přídavek k víře v Boha, ale její vnitřní důsledek.“<sup>34</sup> Také proto bylo ve středověku úkolem duchovních, aby vedli věřící ke zřikání se radostí pozemského života. Bylo nutné relativizovat klamná, světská pokušení a předpokládalo se, že bude-li člověk přezírat tělesnou schránku, která je slabým místem našeho bytí, bude potlačovat chamtivost a zlobu, mohl by se začlenit právě mezi ty spravedlivé. Smrt dostihne každého bez rozdílu a každého čeká Poslední soud, kde se musí vyzpovídat ze hříchů, které souvisejí s jeho charakterem a konáním. Lze říci, že „ Již nyní se uskutečňuje rozdělení mezi lidmi podle jejich dobrých nebo zlých skutků, rozdělení, které jednou bude zjeveno.

Pro křesťany je charakteristické, že zdobí hroby svých zemřelých na znamení lásky a vzpomínky. Velké úctě se těší nejen hroby, ale i hřbitovy, protože jsou „Božím polem“.<sup>35</sup>

## 2.2. Náboženství jako kultura

Pohřební ritus je jistě součástí kultury národů. Pod pojmem kultura lze vidět významy obsažené v symbolech, systém zděděných pojetí a prostředky, kterými lidé komunikují, zachovávají a rozvíjejí svoji znalost života a samotný postoj k životu. Kulturní vzorce jsou systém symbolů, které jsou vnějším zdrojem informací a poskytují nám programy pro ustavení sociálních a psychických procesů, které pak utvářejí veřejné chování. Náboženství

<sup>32</sup> srov. UNGER, J.; MALINA, J. *Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích v 1. – 16. století*, s. 32,33

<sup>33</sup> srov. cit. dílo, s. 33

<sup>34</sup> *Vyznání víry církve*, s. 303

<sup>35</sup> srov. *Život z víry*, s. 229

zakotvuje schopnost vyjadřovat analytické myšlenky v realitě. Ten, kdo věří náboženským symbolům, má možnost porozumět světu, upřesnit si své pocity, definovat emoce, což pomáhá přežít v tomto světě. Každý člověk, i ten který není znalý teologie, si náboženství uvědomuje. Pociťuje zneklidňující pocit, že naše mravní porozumění je nedostačující pro naši mravní zkušenost a projevuje zájem o neřešitelný etický paradox. Můžeme hovořit o náboženské perspektivě, kde slovo vidět znamená rozeznat. Je to určitý pohled na život a určitý způsob konstruování světa. Náboženská perspektiva sahá od reality každodenního života k realitám širším. Rituál pak upevňuje přesvědčení, že náboženské pojmy jsou pravdivé a náboženská přikázání správná. Dle Geertze: „...Dispozice, které náboženské rituály vyvolávají, tak mají svůj nejdůležitější dopad – z lidského hlediska – mimo hranice samotného rituálu v tom, jak zpětně ovlivňují způsob, kterým jednotlivci vnímají svět holých faktů.“...<sup>36</sup> Náboženství je zajímavé proto, že dává tvar společenskému řádu. Náboženská víra v průběhu rituálu pohlcuje celého člověka a přenáší ho do jiného způsobu bytí. Teoretickou analýzou symbolické činnosti se budeme moci vyrovnat s těmi aspekty sociálního a psychického života, v nichž hraje klíčovou roli. Pokud duše, ve srovnání s tělem, trvá věčně, pak ale její soužití s tělem má zásadní význam. Během tohoto krátkého soužití se rozhoduje o kvalitách věčného života. Smrtný život je tedy jedinou krátkou dobou, kdy můžeme sbírat zásluhy pro život věčný. Smrt je dovršením útrap tohoto světa, pak už čeká jen blaženství. Smrt je tedy svátkem a vykoupením.

### **3 STÁRNUTÍ A SMRT**

#### **3.1 Život s myšlenkou na smrt**

Člověk, stejně jako každý živý organismus, se narodí, dospěje, postupně stárne a nakonec zemře.<sup>37</sup> Od dětství zvládáme a rozšiřujeme svět. Stárí se ale u každého člověka dříve či později projeví. Starý člověk hůře snáší změny a snižuje se i jeho ochota měnit cokoli na svém jednání a myšlení.<sup>38</sup> Ale i stárí má svou funkci, svůj smysl a své vlastní možnosti. V tradičních společnostech se staří lidé těší úctě a to hlavně díky svým znalostem a zkušenostem. Stárí může znamenat dobu, kdy se člověk přestane honit za zbytečností. Podaří-li se mu to, může se stát oporou mladším, kteří si ještě nedovedou vybrat a podléhají tlaku okolí. Z života člověka se ve stárí může stát hotový, celistvý příběh. O smrti neradi hovoříme, pravděpodobně proto, že se jí bojíme. Je to přirozené, ale zamlčováním se nic

<sup>36</sup> GEERTZ, C. *Interpretace kultur*, s. 138.

<sup>37</sup> srov. SOKOL, J. *Filosofická antropologie: Člověk jako osoba*, s. 133

<sup>38</sup> srov. cit. dílo, s. 134

nespraví. Patří k životu a musíme si jí všimnout. Bez ní by lidský život byl jen stále se opakující ornament, nebyl by příběhem. Co má mít tvar a podobu, musí mít své meze a konec. Jen proto, že je život omezený, má v něm čas takovou hodnotu. Kdyby byl neomezený, ztratil by význam a člověk by pravděpodobně v životě nic neudělal. Smrt proto může životu člověka dodávat vážnost a cenu. Lze říci, že život má hodnotu díky smrti. Autor Z. Bauman ve svém díle *Individualizovaná společnost* uvádí: ...“rozmezí života mezi životem a smrtí je naší jedinou, třebaže krátkou cestou k transcenci, že jediné z této cesty se můžeme odrazit k věčnosti.“<sup>39</sup> Vědomí, že jsme smrtelní, nás pronásleduje jaksi samo sebou, ale poznání transcence je potřeba intenzivně hledat.

Vědci se snaží přijít na to, co způsobuje stárnutí. Jsou různé teorie. Jedna, že člověk je otravován jedy a jiní vědci zase zastávají názor, že v člověku je spotřebována nějaká komponenta, kterou nelze nahradit nebo že dochází ke ztrátám vegetativních genů. Přes to všechno zůstává nezodpovězena otázka, co je vůbec stárnutí, jakým mechanismem se uplatňuje. Smrt je nutno pochopit jako děj. Hovoří se o okamžiku smrti, ale ve skutečnosti jde o dlouhodobý proces. Lze tedy shrnout, že vývoj smrti je podmiňován životem.<sup>40</sup>

Naše doba ale stále stojí na myšlence pokroku a díky tomu si zakládá na neomezených lidských možnostech. A tím smrt v naší době znamená krizovou situaci. Lidé se snaží za každou cenu stáří odsunout. Byl zaveden kult mládí. Svůj vliv zde má zřejmě i rozšířený ateismus. Hrozné je, že lidský život a vůbec člověk jako takový, může mít hodnotu vyjádřenou v penězích. Řekneme-li člověk, vidíme nezaměnitelnou, jedinečnou identitu. Je to, čemu se říká lidská duše. Pokud se toto chápání vytratí, může se za slovem člověk vidět jen jeho výkon nebo funkce. Pak je možno jeho cenu odhadnout. Jinou cenu má člověk z hlediska pojišťovacích agentů, jinou těžce nemocný člověk, jehož cena se dá vyčíslit cenou nezbytné operace nebo dítě, které si koupí v rozvojovém světě bohatý člověk. Cena člověka je však nevypočitatelná. Hodnoty se vyjadřují jinak, určitě ne v penězích. Rozdílné ceny lidí jsou ukázkou toho, čeho si společnost momentálně váží. Hodnocení člověka prostřednictvím peněz přesně odpovídá racionalitě současného systému společnosti.

---

<sup>39</sup> BAUMAN, Z. *Individualizovaná společnost*, s. 277

<sup>40</sup> srov. HAŠKOVÁ, H. *Rub života-líc smrti*, s. 41,42

### 3.1.1 Způsob vyrovnání se se smrtí blízké osoby

Místo, abychom smrt považovali za normální součást života, je pro nás nečekaná pohroma a dochází k ní, když selže medicína. Neuvažujeme, že se život prostě naplnil, ale o tom, že člověk mohl klidně žít dál, kdyby nedostal nějakou chorobu nebo ho nepostihl úraz. Živí musejí dát všechno stranou a vypořádat se s krizí, jíž je smrt. Najednou naléhavě musí mnoho věcí zařídit, zavolat mnoha lidem, jednat zbrkle, protože se smrtí nepočítali. Obvykle pozůstali netuší, co si zesnulý přál, neví, zda zanechal poslední vůli, kde a jak ji hledat. Je zřejmé, že taková rodina o smrti nikdy nemluvila. Tak se stane, že místo posledního rituálu se lidé zabývají krizí, emocemi a afekty, které v nich vyvolávají pocity strachu, úzkosti, sklíčenosti a zármutku.<sup>41</sup> Dle Stuchlíkové ...“ Zármutek je nejsilnější typ sklíčenosti. Vztahuje se k situacím ztráty, které nás nechávají zcela bezmocné. Zármutek bývá často spojován s reakcí na smrt blízkých lidí a projevem truchlení. Zatímco smutek je relativně jednoznačná přímá emoce, zármutek, podobně jako deprese, zahrnuje vedle smutku ještě další emoce jako je hněv, znechucení nebo pocity viny.“...<sup>42</sup> Pohřební rituál se stává záležitostí bolestivou, často trapnou, lidé nejsou připraveni na smrt. Jenže vše nemusí být tak těžké, pokud je smrt považována za součást života.

## 4 DNEŠNÍ DOBA A ČLOVĚK

### 4.1 Pohled na život a smrt v současnosti

Smrt je podle dnešních ateistických názorů definitivum, není již bránou do jiného světa a nepřivádí člověka k věčnosti. Nesmrtelnost je nadbytečná a přišla o svůj nejlákavější prvek – záruku nevratnosti a neodvolatelnosti. Bankrot nesmrtelnosti propůjčuje pozemskému životu nový lesk. Je to jediné místo, kde člověk může nesmrtelnost užívat, sice v nižší kvalitě, ale v pomíjivé známosti. Tento přístup má však řadu důsledků. Lidé si přejí, aby jejich životy byly co nejdelší. Tato potřeba zahnat smrt hraje ve vytváření životního stylu a životních cílů významnou roli. Nejvyšší hodnotou se stal dlouhý život v dobré kondici. Jen tak lze užívat všech radostí, které život nabízí. Lidé se s nadějí obrací k medicíně. Např. nová technologie klonování jim dává naději, že i ten nejvzácnější díl našeho těla bude možné nahradit. Z toho vyplývá, že žádný jiný předmět není vzácnější než tělo. Proto dochází k až chorobnému zaujetí vlastním tělem. Dnešní člověk se ho snaží udržovat všemi možnými způsoby, všemožně je chrání, ale na druhé straně se k němu staví jako k nástroji požitku a krmí ho

<sup>41</sup> srov. FULGHUM, R. *Od začátku do konce: Naše životní rituály*, s. 143,144

<sup>42</sup> STUHLÍKOVÁ, I. *Základy psychologie emocí*, s. 152,153.

všemi možnými lahůdkami.<sup>43</sup> Zde se objevuje rozpor, který je pro člověka zdrojem úzkosti. Postoj dnešního člověka vyjádřil Z. Bauman v díle *Individualizovaná společnost* takto: ...“ Dnes jsme, při tomto trvalém překračování mezí, dorazili na území, které žádní lidé nikdy neobývali: na území, které lidská civilizace v minulosti považovala za neobyvatelné. V dlouhém příběhu o transcendenci jsme nakonec dospěli do situace, ve které se po věčnosti ani netouží, ani nepůsobí jako nezbytnost, aby se život dal žít. Smrtelní lidé se poprvé dokáží bez nesmrtelnosti obejít a nezdá se, že by jim to nějak vadilo.“<sup>44</sup> Teprve čas ukáže, co tento postoj lidem přinese. Smrt je dnes definována jako zánik organismu jako celku a trvalé, nezvratné poškození všeho dění. Nelze ji definovat, protože to by znamenalo definovat život.

Dnes se umírá zřídka v rodině, spíše v nemocnicích za vyloučení blízkých. Tím se smrt a umírání stávají anonymními. Umírání probíhá v izolaci.<sup>45</sup> Množí se případy, kdy jsou lidé pohřbíváni do bezejmenných pohřebišť a bez přesného označení hrobu.

#### 4.1.1 Vědomí smrti

Vědomí smrti vyvolává v člověku nutnost přemýšlet. S tímto vědomím musí žít a má pro něho takový význam, jaký k ní zvolí vztah. S touto stránkou budoucnosti se musí každý jedinec vyrovnat, ať už vědomě, nebo bezděčně. Musí si sám vytvářet vztah, který není jednoznačně dán. V tomto okamžiku je důležité, jak člověk žil a kolik důvěry měl v průběh života. Každý vnímá stárnutí, jakýsi vnitřní čas. Když je ale umírající seznámen s pravdou, jeho myšlenky nepatří tomuto světu, ale vztahují se k nejistotě neznáma, která je nablízku. Lidé se s touto situací vyrovnávají různě. Všeobecně lze říci, že kvalita života určuje kvalitu smrti. Moderní společnost nemá čas se opravdově a do hloubky zamyslet nad otázkami života a smrti. Lze říci, že pro zdravého, dnešního člověka jsou otázky stáří, nemoci a smrti prakticky tabu.<sup>46</sup>

#### 4.2. Dnešní člověk a rituály

Moderní člověk kolem sebe šíří mýtus rozumnosti. Vychází z jednoduchého předpokladu, že vždy jedná racionálně. Kdyby tomu tak bylo, že by si vždy stanovil přesný cíl, potom inventarizoval všechny dostupné prostředky a nakonec zvolil ten nejoptimálnější k dosažení cíle. Přitom by musel zvažovat pravděpodobnost, rizika, vedlejší důsledky. Po

<sup>43</sup> srov. BAUMAN, Z. *Individualizovaná společnost*, s. 287-289

<sup>44</sup> cit. dílo, s. 290.

<sup>45</sup> srov. DI GULIO, R.; KRANZOVÁ, R. *O smrti*, s. 46

<sup>46</sup> srov. HAŠKOVÁ, H. *Rub života-líc smrti*, s. 69,75,76

těchto složitých kalkulacích by mohl být zvolen prostředek a realizován záměr. Je však mnoho důležitých povinností, které nás odvádějí od takového kalkulování. V praktickém životě člověka ani nenapadne plýtvat energií při hledání optimálního řešení. Většinou nemá vhodné informace ani možnost komplexně je zpracovat. Ani tento člověk se nepřestává věnovat rituálům. Stále méně jsou to ale rituály veřejné. Lidé v soukromí obnovují svůj vlastní mikrosvět a ignorují veřejnost, společnost i řád. Oproti tomu tradiční rituály dříve posilovaly integritu komunity.<sup>47</sup>

### 4.3 Vliv sekularizace společnosti

V souvislosti s pohřebními rituály a jejich významem pro dnešního člověka, je nutné zmínit vliv sekularizace společnosti. Zároveň s tímto nelze pominout otázku, zda dřívější rozdělení Evropy na východní a západní prostřednictvím železné opony mělo pro náboženství takové důsledky, které by mohly přetrvat i po zhroucení socialistického tábora.<sup>48</sup> V knize Jiřího Hanuše a Jana Vybírala (EDS.) – *Evropa a její duchovní tvář*, lze nalézt trojí vysvětlení pojmu sekularizace: ...“Pod pojmem sekularizace se za prvé rozumí vydělení a emancipace světské oblasti od náboženských nařízení a norem, za druhé ale také úpadek náboženského přesvědčení a náboženských forem chování a za třetí vytlačení náboženství do sféry soukromí.“...<sup>49</sup> Charakteristickým trendem pro všechny moderní společnosti je, že se světská sféra vyděluje z kontroly náboženských organizací. Dokladem toho také je, že katolická církev na 2. vatikánském koncilu vyhlásila zásadu náboženské svobody a uznala odluku církve od státu. Tato změna však nebyla přijata pouze pozitivně. Pro mnoho věřících to byla hluboká a bolestivá změna vůči tradičnímu pochopení katolické církve. Jiní věřící tuto odluku pojímali tak, že čím více se náboženství brání sekularizaci v prvním smyslu, tím více se vystavují tendenci ústupu od víry. Na druhé straně lze na příkladu Polska, stejně jako Ameriky, kde se jedná o vysoce industrializované společnosti s vysokým stupněm vzdělanosti a neobyčejně silnou religiozitou, dokázat, že samotné oddělení státu a církve nemusí přinášet oslabení náboženských institucí. Podstatné je hlavně to, zda odpor proti diferenciaci církve a státu vychází z politické, nebo společenské oblasti. Jestliže stát postrádá společenskou legitimitu, potom odpor proti sekularizaci může být spojen s odporem společnosti proti nelegitimní moci státu. To pak může církevní instituce posílit. Odluka státu a církve je nezbytná k tomu, aby se stát nevměšoval do náboženství a náboženství do záležitostí státu a aby ani stát, ani církve neovlivňovaly osobní svobodu svědomí. Zároveň ale musí být stát i organizované náboženství svobodnými. Pokud je ale morálka omezená pouze na sféru

<sup>47</sup> srov. KELLER, J. *Nedomyšlená společnost*, s. 76-89

<sup>48</sup> srov. HANUŠ, J; VYBÍRAL J. *Evropa a její duchovní tvář: Eseje- komentáře- diskuse*, s. 83

<sup>49</sup> cit. dílo, s. 84

soukromí jednotlivého člověka, musí nutně zdegenerovat do svévolného rozhodování. Předností náboženství je, že konfrontuje osobní morálku s veřejnými záležitostmi a veřejnost konfrontuje s problematikou soukromé morálky a tím nutí moderní společnost k tomu, aby reflektovala své normativní základy a aby je rekonstruovala.<sup>50</sup>

Kromě sekularizace kultury existuje také sekularizace vědomí. Nachází se ve dvou rovinách. Jednak narůstá irelevantnost náboženských momentů pro každodenní život člověka a tím narůstá odstup od náboženství a církve. Druhým momentem je to, že lidé si stále více vysvětlují bytí bez náboženského pohledu. Struktury moderního světa nejsou jen samy sekularizované, ale podněcují rovněž sekularizační vlivy. V současnosti je zpochybňována podobnost člověka s Bohem. Až do 60. let 20. století se legislativa většiny evropských zemí shodovala s církevním učením. Trestní zákon tak byl otiskem kodexu morálního. Desatero bylo autoritou. Dnes se náboženství, ale i morálka, stává pouze otázkou svědomí jednotlivce. Stát se vzdává práva podporovat svojí autoritou morální ponaučení.

Se sekularizací souvisí úzce i ateismus. Vzniká z různých příčin a je to i kritická reakce vůči náboženství. Tímto slovem rozlišujeme jevy, které se od sebe navzájem liší.

- ateismus vědecký – je to názor, kdy lidé Boha přímo popírají
- ateismus humanistický – v tomto pojetí je Bůh konkurentem člověka
- ateismus praktický – lidé si otázku Boha vůbec nekladou. Bůh je pro člověka zbytečný, člověk preferuje konzumní způsob života. Tento druh ateismu je u nás v současnosti nejrozšířenější. K překonání ateizmu ukazuje náboženství dvě cesty. Jednak je to správná nauka a druhou cestou je příklad osobního života.

#### 4.3.1 Náboženství a sekularizace ve východní Evropě

Totalitní státy ve východní Evropě měly silně ateistické nároky. Proto měl pozitivní význam každý odpor ze strany náboženství. A nejen to. Pozitivní funkci mělo i pouhé udržování náboženských prvků, které nemohly být institucemi panujícího systému vstřebány. Nejvýrazněji se to podařilo v Polsku, kde byl uchráněn jak soukromý, tak veřejný prostor. Pokud nebyly církve úplně zakázány, vystupovaly v roli ochránkyň národní a kulturní tradice.<sup>51</sup> Zároveň hrálo náboženství významnou roli při vzniku sociálních hnutí, zaměřených na boj za lidská a občanská práva a za znovunastolení svobodné občanské společnosti. V celém regionu došlo k oživení náboženství. „ Jestliže chceme reflektovat možné účinky a důsledky současného znovuoživení náboženství, potom se zdá být ve východní Evropě účelné

<sup>50</sup> srov. HANUŠ, J.; VYBÍRAL J. *Evropa a její duchovní tvář: Eseje-komentáře-diskuse*, s.84-88

<sup>51</sup> srov. HANUŠ, J.; VYBÍRAL J. *Evropa a její duchovní tvář: Eseje-komentáře-diskuse*, s. 94-95

zkoumat jeho projevy na veřejnosti, a to jak s tím spojená nebezpečí, tak i šance.<sup>52</sup> Jediným případem, kdy by mohlo náboženství představovat hrozbu pro veřejnost a demokracii je ten, kdy by jeho politická angažovanost rozpoutala náboženské sváry a ty by pak vyhrotily politické konflikty. Potom můžeme v knize *Evropa a její duchovní tvář* najít rozdělení sporů na nábožensko-sekulární, etnicko-náboženské a konfesionální. Protináboženská aktivita komunistických režimů přispěla k úctě, které se těší náboženská svoboda a na státu nezávislé náboženské instituce. Obtížnější je určit, v čem spočívá pozitivní přínos náboženského znovuprobuzení pro demokratizační proces. Asi nejdůležitějším příspěvkem náboženství k demokratizaci je obrana lidských práv. Při této příležitosti je nutné zmínit i význam božských (víra, naděje a láska) a kardinálních (spravedlnost, moudrost, umírněnost, statečnost) teologických ctností a to vzhledem k všeobecnému morálnímu úpadku, kterou způsobila komunistická moc. Dalším úkolem náboženství je pravděpodobně jeho veřejné zasazování se o zásadu solidarity mezi všemi lidmi. Hlavní je ale to, že věřící člověk může demokracii podporovat právě proto, že umožňuje i jeho náboženské poslání.<sup>53</sup>

Komunističtí vládcí měli snahu vytvořit tzv. nového člověka a vymýtit konkurenční smýšlení prostřednictvím teroru, zavražďování či přímo fyzickou likvidací. V postkomunistické společnosti, pod vlivem uplynulých let, již řada lidí netouží po duchovní či náboženské obnově, ale po co nejrychlejší konzumaci svobody a blahobytu. To je druhá stránka vlivu komunistického zřízení ve východní Evropě. Majetek se stává modlou života a dochází k zbožštění moci. To může být svým způsobem pozitivní, pokud jsou tyto snahy zasazeny do služby lidské osoby a lidské důstojnosti. Pokud se úsilí o uplatnění zvrhne, stává se člověk kariéristou a bezohledně odsouvá vše, co mu stojí v cestě.

V dnešní společnosti je velice rozšířený individualismus. Ten se pojí s ochabováním solidarity. Tím není myšlen vzrůst individuální svobody, což je něco velmi cenného. Žijeme v kultuře výrazně orientované na tento svět. Představy o smyslu života se tak upírají k poptávce po zábavě, sexu, konzumu. Za nejdůležitější manipulátory jsou považovány televize a sport. Role televize je zřejmá a sportovci ztělesňují to, v čem dnešní člověk nalézá smysl. Poskytují obraz člověka mladého, vítězného, bez vady. Nebezpečí spočívá v tom, že se smysl a hodnota života poměřuje lidskými výkony. Je ale řada těch, kteří nejsou schopni očekávaného výkonu. Vede to pak k nejistotě, ztrátě sebevědomí, pocitu méněcennosti. Lidé, když dospějí k hranici své výkonnosti, se dostávají do hluboké krize.

Tento přístup lze aplikovat i na hodnotu člověka po jeho smrti. To se pak odráží ve způsobu, jakým se bližní vyrovnávají s odchodem zesnulého, zda cítí, či necítí potřebu vyrovnání se se smrtí pomocí pohřebních rituálů. I přes postupující sekularizaci při

<sup>52</sup> cit. dílo, s. 95

<sup>53</sup> srov. cit. dílo, s. 95-102



posledních rozloučení v evropských zemích většinou asistují církve. Je v tom určitá symbolika a návaznost mezi současníky a předky. Pro věřící je účast kněze rovněž útěchou a nadějí v posmrtnou existenci. V naší společnosti se duchovní účastní méně než poloviny pohřebních obřadů. Je to dáno i tím, že po padesáti letech socialistického zřízení je v naší společnosti nutno spíše obhajovat víru než nevíru. Civilní pohřby se dnes často odehrávají pouze s poslechem hudby. Řečníci vystupují minimálně a většinou se omezují na suchý popis života zesnulého. Působí to neosobně, protože dotyčného znají pouze z kusého vyprávění rozrušených příbuzných. Takovýto proslov působí dojmem, že je předcítán životopis. Nebo zemřelého přehnaně vychvalují, což také nepůsobí věrohodně, spíše tristně a nesplňuje to požadavek a potřebu pozůstalých na důstojné poslední rozloučení. Proto se často pozůstalí rozhodnou pro obřad bez proslovu. Ani to ovšem není ideální, protože takový obřad postrádá hlubší symbolickou rovinu. Nevyřčené požadavky pozůstalých zůstávají neuspokojeny. A poslední rozloučení vyzní do prázdna. Pohřební obřad totiž napomáhá ke strukturování procesu truchlení a usnadňuje vyrovnání se se smrtí bližního. Tímto rituálem jsou lidé napojeni do širšího společenství lidí, kteří se na pohřeb dostavili.

## **5 ZAMYŠLENÍ NAD DALŠÍM VÝVOJEM**

### **5.1 Současná rodina**

Na to, jak dnešní člověk přistupuje k pohřebním rituálům a jaký vývoj lze v této oblasti předpokládat, má bezesporu vliv i to, jaké vztahy a vazby jsou mezi lidmi v současných rodinách. Způsob, jakým se dnešní mladí rodiče a prarodiče staví k vzájemným vztahům, hovoří o prosazování tendence každý za své a pro sebe. Zdůrazňují požadavek individuální autonomie a snižuje se význam mezigenerační závislosti. Svědčí o tom už např. volba křestního jména pro dítě. Dříve vybíral jméno kmotr či kmotra a většinou podle jmen předků. V dnešní době je výběr jména na biologických rodičích a volba je nejčastěji ovlivňována módou. Rodina se tak rozchází s rodovou linií. Nejčastěji se určité křestní jméno nejprve vyskytuje ve vyšších společenských vrstvách a teprve pak se šíří dolů. Primární rodiny se uzavírají do sebe a udržují si odstup ve svém sociálním prostředí, ale i např. od sousedů. Každý citově investuje do své nejužší rodiny a materiálně do svého domu a zahrady. S okolím vzniká soutěž a snaha, být alespoň na jejich úrovni. Tím se stává, že rodiny jsou posuzovány podle výše majetku. Tato rodinná autonomie je důsledkem rodinné svobody, která je možná jen tehdy, došlo-li k svobodnému výběru partnera a sňatku z lásky.<sup>54</sup>

<sup>54</sup> srov. DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*, s.56-60

### 5.1.1 Tvorba rodiny

Od poloviny minulého století dochází k tomu, že výběr partnera již neprovádí rodiče za účelem zachování či rozmnožení majetku. Přesto se nekoná pravděpodobný pokles sňatků mužů a žen patřících do stejné společenské skupiny. Stále je vyhledávána rovnováha mezi mužskou a ženskou hodnotou. Ani nesezdané páry současnosti tento princip nezměnily, i když při prvním kontaktu, ať už osobním, nebo písemném, jsou zmínky o rodině a příbuzných výjimečné. Člověk se musí představit jako nezávislý jedinec. Vnímání hodnoty rodiny a získané hodnoty (vzdělání) je zprostředkováno vnímáním povahy, vlastností a těla toho druhého. Zvláště ženy vnímají společenskou hodnotu partnera spíše prostřednictvím jeho kvalit než fyzického vzhledu. Rovněž je evidentní snížení dohledu rodiny nad schůzkami mladých lidí. Místem seznámení bývají spíše veřejné prostory, protože je snazší se do někoho zamilovat, pokud si člověk myslí, že se seznámil úplně náhodou. Svazek již není především záležitostí rodin, ale dvou nezávislých individualit.<sup>55</sup>

### 5.1.2 Služby v rodině

Rodina, příbuzní jsou vzájemnými poskytovateli služeb. Ať už se jedná o pomoc rodičů dětem nebo např. závislost starých lidí na dětech. Francois De Singly dělí pomoc v rodině na dva typy: ... „pomoc umožňující udržet běh normálního života dovolující kromě jiného čelit nepředvídatelným (zejména materiálním) těžkostem nebo neočekávaným nehodám“.... a „pomoc umožňující sociální vzestup, tj. vedoucí ke zlepšení postavení dětí“...<sup>56</sup> Rodina tak poskytuje sociální kapitál a snaží se, aby následující generace dosáhla díky rodinné solidaritě určitého standardu, jak rodinného, tak osobního. Ani rodiče si nepřejí být odkázáni na své děti. Zachování dobrého citového vztahu závisí na bezprostředních výměnách.<sup>57</sup>

To však nic nemění na tom, že dnešní člověk je založen konzumně, a proto se občas stává, že pokud člověk zemře, neposkytuje služby a tím ztrácí na své hodnotě. Je to trend negativní, ale bohužel vyskytující se. Ve vztazích se objevuje více sobectví, které se odráží i potom v procesu loučení se se svým blízkým.

<sup>55</sup> srov. cit. dílo, s. 62-67

<sup>56</sup> cit. dílo, s. 73

<sup>57</sup> srov. cit. dílo, s. 73-77

## 5.2 Postoj ke smrti dnes

V dnešní době sice lékař smrt odstranit nedokáže, ale může prodloužit dobu umírání na dny, měsíce, roky. Současně s prodloužením doby smrti se tato rozdělila na etapy. Existuje smrt mozková, biologická a buněčná. Tím se lékařská činnost i nemocnice mění v úřad, řízený přísnými pravidly a zákony. Umírající tak přenechal ostatním i konečné rozhodnutí o svém životě a smrti. Smrt mu dnes už nepatří, ani rodině, je zbyrokratizovaná a měla by překážet co nejméně. V dnešní době byla smrt předána institucím. Až osmdesát procent lidí umírá v nemocnicích. Pokud tomu tak není, pak do děje vstupují policie, hasiči, záchranka, případně soudy, pojišťovny a další. Všichni mají své postupy a předpisy. Po smrti tak nejsme v péči blízkých a přátel, ale ujímají se nás cizí lidé a instituce. Dnes není mnoho lidí, kteří by viděli mrtvého na vlastní oči, případně o něho pečovali. Ani děti se se smrtí svých babiček a dědečků nesetkaly. Proto vzbuzuje v dospělosti pocity hrůzy a strachu z neznáma.

Po roce 1989 dochází k podstatným změnám v informovanosti umírajícího. Postoj k této oblasti není jednoznačný. Jedni jsou proti sdělení pravdy umírajícímu, jiní zase tvrdí, že pravda musí být pacientovi sdělena, aby přinesla nemocnému úlevu. Lékaři se mnohdy, ve snaze utéci před skutečností, zaštiťují autoritou. Změna je tedy spíše iniciována ne lékaři, ale psychology, sociology a psychiatry. Smrt byla z lékařské vědy, kromě patologie, vyloučena, protože byla považována za dočasný neúspěch. Nedávné výzkumy se jí pokoušejí vrátit a udělat z ní předmět lékařského studia. Lidé se začínají zamýšlet nad důstojností umírání. Probouzí se soucit k umírajícímu. Předtím je ale nutné uznat, že se jedná o událost prvořadě důležitosti. Stává se totiž, že pokud umírající i např. manželka jsou si vědomi pravého stavu věcí, nejsou traumatizováni a mohou využít zbývající čas k prohloubení svého vztahu a vzájemného souznění.<sup>58</sup> Ochotně se hovoří o touze zlepšit podmínky umírání v nemocnici, ovšem s podmínkou, že smrt tam zůstane. V dnešní době si svou vlastní smrt příliš nikdo nepřipouští, protože převládá názor, že lékařská věda je všemocná. P. Ariés popisuje ve svých *Dějínách smrti II* přístup dnešního člověka ke smrti takto: „...se rozšířilo přesvědčení, že pomocí techniky lze neomezeně ovlivňovat jak člověka, tak přírodu. Technika okleštila hájemství smrti tak dokonale, až vytvořila iluzi, že ji odstranila.“<sup>59</sup> I důvěrnost posledních rozhovorů je degradována ošklivostí nemoci a prostředím nemocnice. Smrt se změnila ve smrt špinavou a ve smrt pod lékařským dozorem. Řada odborníků chce smrt opět zlidštit, ne odsunout ze života. Musí být zachována, protože je nevyhnutelná. Chtějí však, aby ji lidé přijímali smířlivě. Aby se smrt proměnila opět v důstojný, i když nenápadný odchod usmířeného člověka ze života, zbavená přehnaného významu bolesti, utrpení a strachu. Důležité je rovněž, aby byly zachovány podmínky základního etického apelu. Dle něho se

<sup>58</sup> srov. ARIÉS, P. *Dějiny smrti II*, s. 351

<sup>59</sup> cit. dílo, s. 357

nesmí jednat s druhým z hlediska egoistických ani ekonomických zájmů, ale také ne z čistě altruistických hledisek. Je nutné jednat s rozumnými pohnutkami, se kterými by mohl umírající v zásadě souhlasit. Lékařská věda musí vést dialog s pacientem, příbuznými, kolegy, duchovními i nezatíženými laiky. Pro zachování lidské důstojnosti musí být zohledněna i konkrétní individualita pacienta. Člověk nesmí být viděn jako opravitelný či neopravitelný stroj, ale jako jedinečný člověk. Nesmí s ním být zacházeno jako s případem jedním z mnoha.

Také pohřebnictví doznalo značných změn. Je to povolání, které by se nemělo obejít bez vysokého stupně mravnosti. I sem ale proniká oblast reklamy a obchodní tlaky. Objevují se kritici, kteří pranýřují obchodní využití jak smrti, tak žalu. Nebožtík je do rakve upravován, aby vypadal jako živý, aby smrt nevzbuzovala obavy a hrůzu. Úprava těla, zakoupení všech potřebných doplňků je nákladnou záležitostí a poskytuje pohřebnické živnosti slušné zisky. Proto se objevují kritici, kteří pranýřují komerční využití smrti a truchlení. V poslední době se i církve snaží najít nějaký vhodný kompromis, který by oprostil pohřbívání od výstředností a komerčního přístupu. Příliš se v současnosti objevují sentimentální nebo naopak příliš realistické představy o posmrtném životě, což je nerozumné a nekřesťanské. Společnost vyhradila smrti dvě místa. Nemocnici a obřadní síň. Smrt, stejně jako život, nepatří pouze jednotlivci. Proto má i ona nárok na „slavnost“, která má dát najevo sounáležitost jednotlivce s potomky i společenstvím.<sup>60</sup>

Smrt si můžeme přizpůsobit, ritualizovat, ale nikdy ji nedokážeme vnímat jako bezvýznamný jev. Postoje křesťanů jsem již dříve popsala. Podobnou podobu má i vzpomínkový svět u nevěřících, kteří popírají existenci posmrtného života a pietně vzpomínají na památku svých zesnulých a uchovávají si je v živé paměti. Rozdíl mezi učenými je značný, ale v praktickém uctívání mrtvých se rozdíl stírají. Všichni doufají, že se s milovanými mrtvými setkají ať už ve snu nebo ve skutečnosti.

---

<sup>60</sup> srov. ARIÉS, P. *Dějiny smrti II*, s. 361, 362,370

## 6 PRAKTICKÉ POZNATKY

### 6.1 Informace z pohřebních ústavů - pohřební ústav a krematorium v Táboře

K přiblížení postojů dnešního člověka k pohřebním rituálům bych ráda uvedla některé informace, které jsem získala rozhovorem s bývalým majitelem pohřebního ústavu a krematoria v Táboře, panem Josefem Melichem. Toto zařízení zakoupil do vlastnictví v roce 1991, takže mohl poskytnout svoje poznatky z doby těsně po roce 1989 a srovnat je se současnou situací. V současnosti je zde stále zaměstnán, vlastnictví však převedl na své děti. To snad nesnižuje věrohodnost informací. Z pochopitelných důvodů konkurenčního boje odmítl zveřejnit přesná číselná data. Působnost pohřebního ústavu je v Táboře, kde je i s přilehlými obcemi cca 50 tisíc obyvatel a dále na Soběslavsku.

Jsme zemí s největším počtem krematorií (27) v Evropě na počet obyvatel. V působnosti pohřebního ústavu a krematoria v Táboře je 75 % zemřelých po smrti zpopelněno. Snad je potěšitelné, že od roku 1990 pomalu vzrůstá počet pohřbů do hrobu. Dle jeho mínění je to pravděpodobně vliv křesťanství, které bylo v dobách socialismu potlačeno. Nyní se podíváme na pohřební rituály z pohledu konání či nekonání rozloučení se zesnulým. 30% pohřbů je v Táboře úplně bez obřadu. Pro srovnání zmínil, že např. v Plzni je až 75% pohřbů bez obřadu. Je to dáno anonymitou velkého města. Jako nejčastější důvod pro nekonání obřadu lidé v Táboře uvádějí finanční stránku. Nutí mě to k zamyšlení, zda zde jde skutečně o hmotnou nouzi nebo o převažující konzumní způsob života, kdy lidé peníze místo na pohřeb použijí na jinou, pro ně příjemnější či potřebnější záležitost, např. na dovolenou, opravu domu apod. Jako důvod pro nekonání obřadu pan Melich upozornil i na fakt, že lidé se dožívají vyššího věku. Zemřelým pak chybí vrstevníci a přátelé. Pozůstalí necítí potřebu posledního rozloučení konaného jen pro nejužší rodinu. Považují to za vyhozené peníze. Nezbytnost pohřebních rituálů lze dokumentovat i na tom, že prý se stává, že rodina odmítne poslední rozloučení, ale po kremaci vnímá fakt, že bez rozloučení je život zesnulého tak nějak neukončen. Dostávají se výčitky svědomí a psychické potíže. Proto žádají pohřební ústav o dodatečné rozloučení v kruhu rodinném např. při přebírání urny s popelem. Při rozhovoru pan Melich upozornil na rozdíly ve městě a na vesnici. Na vesnici se rodiny více znají. Děti pečují o hroby svých rodičů a projevují přání být pohřbeni do stejného hrobu, což je jim většinou splněno. Města jsou anonymnější a pokud rodina hrob nevlastní, většinou ho nezřizují a více využívají pohřeb zehem. Urnu lze následně uskladnit takřka kdekoli a s popelem lze naložit dle vlastního svědomí.

### 6.1.1 Rozloučení s lidmi, kteří nemají příbuzné

Zvláštní kapitolu by mohla tvořit úmrtí lidí, kteří zemřeli bez příbuzných nebo se k nim nikdo nehlásí, či žili např. jako bezdomovci bez rodiny a finančních prostředků. Dle zákona musí pohřební ústav čekat 96 hodin, zda se nenajde někdo, kdo projeví o zesnulého zájem. Potom se obrací na městský úřad dle místa úmrtí, aby ten zařídil pohřeb. Poslední rozloučení se v těchto případech nekoná. Člověk je pouze zpopelněn. Vzhledem k tomu, že na urnu má nárok objednatel pohřbu, což je v těchto případech městský úřad, zůstávají urny v krematoriu jeden rok a čeká se, zda se nenajde někdo blízký, kdo projeví o popel zemřelého zájem. Pokud se ani v této době nikdo o urnu nepřihlásí, je popel uložen do společného hrobu.

### 6.2 Pohřební ústav Příbyl Jiří v Bechyni

Jedná se o menší pohřební ústav, který působí na území s cca 10 tis. obyvateli. Pan majitel mi poskytl přesná statistická data, která jsem pro názornost sestavila do tabulek. V jednotlivých letech postihují celkový počet pohřbů zařizovaných jeho pohřebním ústavem, kolik pohřbů bylo z celkového počtu bez obřadu a kolik procent z celkového počtu činí tyto pohřby bez obřadu.

#### Rok 2004

celkový počet pohřbů	z toho bez obřadu	procentuelní vyjádření
80	7	0,08 %

#### Rok 2005

celkový počet pohřbů	z toho bez obřadu	procentuelní vyjádření
89	2	0,02 %

#### Rok 2006

celkový počet pohřbů	z toho bez obřadu	procentuelní vyjádření
75	7	0,09 %

Nelze si nevšimnout markantního rozdílu v počtu pohřbů bez obřadu v Táboře a v Bechyni. Je to způsobeno velikostí obce a tradicemi. Na vesnici a v malém městě je více rozšířena křesťanská tradice. Svoji roli hraje také to, že se obyvatelé většinou vzájemně znají. Bylo by „společensky nemožné“ nerozloučit se se zesnulým. Na pohřeb zde nejdou jen příbuzní a známí, ale celá vesnice. Vliv má také organizovanost většiny místních mužů ve spolcích dobrovolných hasičů nebo myslivců. Poslední rozloučení je společenskou záležitostí

obce. Často u rakve stojí čestnou stráž právě myslivci nebo hasiči, případně zástupci obou zmiňovaných zájmových organizací. V případě myslivců patří k řádnému rozloučení se zesnulým i čestná salva. Po oficiálním obřadu je doposud víceméně povinností, aby rodina uspořádala pro zúčastněné pohoštění formou pohřební hostiny. Stále se zde více udržují některé pohřební rituály, o kterých jsem psala v prvních kapitolách své práce.

## **7 MOŽNOSTI PRO SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA**

### **7.1. Životní krize při úmrtí bližního**

Smrtí nebo případným předchozím onemocněním svého bližního se jeho rodina a známí dostávají do životní krize. Víme, že každý život jednou skončí, ale stejně nám taková situace dramaticky zasáhne do života. O to horší situace nastane, pokud nedojde ke zpracování zármutku např. právě pomocí pohřebních rituálů. Zde je široký prostor pro pomáhající profese.

Každá krize má své zákonité fáze, které po sobě následují. První je **fáze předzvěstná**. Sem lze zařadit informaci o smrtelné nemoci, léčení. V tomto období si rodina nechce připustit, že by následky mohly být fatální, i když se této okolnosti podvědomě obává, vnímá ohrožení. Důsledkem je zvýšení úzkosti. V této fázi je pro okolí nemocného vhodné se nějak „pojistit“. Vědět, že jsou okolo lidé, na které je možno se spolehnout, ptát se po své vnitřní síle. Dobré je v této fázi znát pracoviště i adresy, kde můžeme pomoc hledat. Druhá je **fáze akutní**, kdy dojde k úmrtí blízké osoby. Najednou člověk zjišťuje, jak moc je to bolestivé, propadá pocitům bezmoci, zoufalství, dění kolem člověka je neuspořádané, nepřehledné a vzniklou situaci nemůžeme ovlivnit (mrtvého nelze vzkřísit). Pociťuje pocit zranitelnosti. Naprosto typická je stresová reakce, kdy se člověk může projevat různě. Vnitřním chaosem, pláčem nebo rezignací a pasivitou. Toto období netrvá dlouho, většinou hodiny, dny. Objevuje se tendence analyzovat krizi špatným směrem, např. „proč právě já“. V této situaci jen sám postižený člověk ví, co je skutečná hodnota. Pro různé lidi jsou totiž různé. Třetí fází takovéto životní krize je **fáze chronická**. Přijde řada na „sčítání ztrát“, přemýšlíme a měníme své hodnoty. Velkým pomocníkem ke zvládnutí situace mohou být na počátku právě pohřební rituály. Pomohou člověku zpracovat smutek nebo alespoň zahájí období, kdy k tomuto zpracování dojde. Tato etapa životní krize může trvat roky a v jejím průběhu je člověk nejvíce otevřen pomoci. Poslední fází je **fáze restituce**. Člověk přebuduje své postoje, hodnoty, uvědomí si, že na začátek se vrátit nelze. Nachází nové možnosti v životě. Situace je jiná, chudší, ale může obsahovat nové události, nové možnosti i hodnoty, které mohou člověka

obohatit. Život bude pokračovat dál, ale vzhledem k tomu, že došlo ke ztrátě velmi důležité blízké osoby, nikdy už nebude stejný jako dřív. Většina lidí potřebuje několik měsíců na zvládnutí situace, vdovy běžně i tři či čtyři roky. Je vhodné si uvědomit, že lidé zvládají ztrátu různými způsoby a žádný z nich není správný nebo špatný.

Krizový stav bývá doprovázen nespécifickými somatickými obtížemi. Objevuje se zvýšená únava, nespavost, nechutenství, nebo naopak pocity hladu, bolesti, přílišná vznětlivost. Objevuje se rovněž úzkost a smutek a tenze a neschopnost normálně fungovat. Nezpracovaná krize se může prohlubovat a vyvolat poruchu nebo onemocnění, případně se může stát chronickou. Rovněž může vést k syndromu psychického ohrožení, kdy dochází ke snížení sebehodnocení, pocitům studu, viny, úzkosti. V krajním případě se objeví Ringelův presuicidální syndrom, dochází k snížení schopnosti vnímat druhé lidi, sebe, hodnoty. Vymizí kreativita, uplatňují se staré vzory chování a potlačenou agresivitu zaměřuje postižený vůči sobě.

Není vhodné v sobě skrývat bolest z truchlení. Lidé potřebují vyjádřit své pocity, aby se cítili lépe. K tomu může posloužit sdílení smutku s jiným člověkem. Vhodnější je, když je to někdo mimo vlastní rodinu. K návratu do normálního psychického stavu může pomoci i pokračování v aktivitách, které dříve přinášely potěšení nebo zábavu. Také není vhodné vyhýbat se rozhovorům o zemřelém. Někomu mohou ulehčit hovory přímo s mrtvým. Lze otevřít témata, která zůstala nedořešená a říci to, co zůstalo nevyřčeno.

### 7.1.1 Co znamená slovo krize

Dle Oldřicha Matouška lze tímto slovem označit: ...“vyvrcholení nějakého děje směřujícího k nutné a neodkladné změně (obratu, katastrofě).“<sup>61</sup> Krize je tedy pro člověka situace, která ho ohrožuje a nelze ji řešit v rámci obvyklých vyrovnávacích strategií jedince. Krize se vždy týká člověka jako celku. Může dojít k tomu, že pokud již člověk zažil v minulosti zkušenost bezmoci a bezvýchodnosti, zmenšuje se jeho schopnost postavit se dalšímu náporu. V průběhu krize lze rozlišit dva základní principy. Je to princip homeostázy, kdy se každý organizmus, na podnět z nitra, snaží dostat zpět do rovnovážného stavu a princip sociálního učení. Ten spočívá v pokusech jedince najít strategii, která by vedla k úspěšnému zvládnutí situace. Při úmrtí blízkého člověka dochází k situaci, která je považována za jednu z nejhorších duševních krizí. Může se dostavit pocit osamělosti, pocit, že není okolo nikdo, na koho se lze obrátit, svěřit a očekávat podporu. Úmrtím člověka vzniká krize, která pramení z náhlého traumatizujícího stresu. Pokud člověku nestačí ke zvládnutí krize využití vlastního

<sup>61</sup> MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, s. 119



potenciálu a podpora okolí, vyhledává odbornou pomoc. Na úmrtí blízké osoby může navazovat celá řada dalších krizí, jako jsou např. finanční potíže, nejistota bydlení, atd. Pak může být krizová intervence velmi potřebná.

### 7.1.2 Krizová intervence

Lze ji definovat jako specializovanou pomoc osobám, které se ocitly v krizi. Nejlepší je pomoc nejen individuální, ale také na úrovni rodiny. Krizová intervence není psychoterapií. Je kratší a zaměřená na zvládnutí akutního problému. Na řešení krize se mohou, kromě sociálního pracovníka, podílet další odborníci, např. psychologové a psychiatři. Jedná se o speciální dovednost, k jejímuž zvládnutí je třeba projít zvláštním výcvikem. Úkolem krizové intervence je minimalizovat ohrožení klienta. První kontakt není vhodné odkládat. Může to zvýšit možnost autoagresivního chování a prohloubit bezmoc. Pomoc by neměla klienta omezovat, měla by být v souladu s jeho přáním.

Krizovou intervenci lze rozdělit do 4 fází. První a nejdůležitější je okamžitá **redukce ohrožení**. Sledovat signály, které by mohly znamenat nějaké riziko či nebezpečí, protože není např. snadné rozpoznat příznaky počínajícího nebo akutního psychotického stavu. Ideální je pomoc v krizových centrech, která mohou nabídnout bezpečné prostředí, v němž se příznaky krize mohou projevit čitelněji. Důležité také je zjištění, kdo další by mohl být krizí ohrožen. Druhým krokem je **odhad situace a její posouzení**. Pracovník sleduje schopnost komunikace klienta a orientaci v realitě, pátrá po typických stresových projevech. Vytváří si přehled o specifické zranitelnosti klienta a zkoumá jeho očekávání a přání. Potom následuje **formulace hypotézy o průběhu krize a odhad prognózy**, zda je klient na správném místě nebo zda potřebuje jiného odborníka. Pracovník odhaduje schopnost klienta využívat své možnosti a hledá prostředky podpory, které by klient akceptoval. Poslední fází je **vlastní intervence**. Vzniká verze, která by vyhovovala klientovi i odborníkovi. Je nutné si uvědomit, že neobvyklé projevy a pocity klienta jsou běžnou reakcí na vzniklou situaci. Klient musí cítit pracovníkovu ochotu, respekt a pocit bezpečí. Zde není místo na posuzování, moralizování a poučování. V krizové situaci se může stát, že klient vyhledává fyzický kontakt s tím, kdo o něho pečuje. Je to způsobeno vývojovou regresí. Využití tohoto druhu komunikace však vyžaduje speciální výcvik.<sup>62</sup>

<sup>62</sup> srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 119-134

## 7.2 Další možnosti pro sociálního pracovníka – poradenství

Poradenství vidím jako další možnost, kde může být sociální pracovník nápomocen při vyrovnávání se se skutečností smrti. Sociální pracovníky dnes najdeme v domovech důchodců, hospicích, nemocnicích a zde mají možnost intervence jak směrem k umírajícímu, tak k budoucím pozůstalým. Lidé se v situacích blízkosti smrti obávají komunikace. Může se jednat o otázky poslední vůle, představ o pohřbu, ale i pomoci pozůstalým v situaci bezradnosti po úmrtí blízké osoby apod. Vyvstává řada problémů kolem pohřebného, nedostatku informací např. s možností nárokovat si volno v zaměstnání na zařízení posledního rozloučení, záležitosti kolem obřadu. Lidé, kteří mají v popisu práce péči o druhé lidi, musí využívat komunikační dovednosti.

Matoušek odlišuje šest druhů poradenství. Pro zmiňované situace bych se zmínila o třech vhodných druzích. Jednak je to **podání jednoduchých věcných informací**, které lidé potřebují pro řešení své situace. Druhým způsobem, který se mi zdá vhodný, je pomáhání **prostřednictvím psychologického náhledu**. To spočívá v pomoci druhému pochopit problém, objasnit proč a kde vznikají třecí plochy a ukázat možné cesty. Posledním vhodným druhem intervence je pomáhání **prostřednictvím přímé akce**. Je to přímá pomoc pracovníka, který vykoná za klienta něco, nebo něco obstará, co klient právě nutně potřebuje.<sup>63</sup> Na závěr bych zmínila klíčové pravidlo: „Pomáhat znamená pomoci lidem, aby si dokázali pomoci sami.“<sup>64</sup>

## 7.3 Pohřebné

V souvislosti s kapitolou, ve které se zabývám sociální prací, musím zmínit i současný postoj státu k problematice pohřebních rituálů. Je vyplácena sociální dávka, která úzce souvisí s konáním či nekonáním pohřebních rituálů a tím i se způsobem vyrovnání se se skutečností smrti a o které se v současnosti často hovoří. Jedná se o pohřebné. V rámci úspor chce naše politická reprezentace pohřebné zrušit. Stát by tím ušetřil přibližně půl miliardy korun ročně. Za tento návrh se postavila ODS, lidovci, zelení a na konci loňského roku i ČSSD. Nejedná se o dávku, která by byla specifická jen pro naši republiku, je poskytována v řadě dalších zemí. A není to ani novinka. Za První republiky byla poskytována pozůstalým po státních zaměstnancích a pojištěných osobách. Cílem bylo pokrytí nákladů na pohřeb a pomoc při ztrátě příjmu po zesnulém, alespoň pro první okamžiky po úmrtí. Ostatní

<sup>63</sup> srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 85

<sup>64</sup> cit. dílo, s. 85

skupiny obyvatelstva byly odkázány samy na sebe, na své úspory. Ti se museli zaopatřit sami. V dřívějších dobách, kdy tento druh státní pomoci neexistoval, se o pozůstalé muselo postarat společenství, ve kterém žili. Dá se říci, že zavedení sociálního zabezpečení tak narušilo mezilidské vztahy, jakousi samozřejmou povinností myslet na druhého a v případě nouze mu pomoci. Po druhé světové válce se pohřebné hradilo z nemocenského pojištění, činilo pět tisíc korun a vyplácelo se všem skupinám obyvatelstva. Z nemocenského pojištění bylo vypláceno i za komunistického režimu. Ani tato společnost ho nezrušila, přestože o člověka jí v žádném případě nešlo. Po Sametové revoluci, na počátku devadesátých let, přešlo vyplácení pohřebného z nemocenského do sociálního pojištění. Dnes činí pět tisíc korun a jeho výše se od roku 1997 nezměnila, přestože náklady na pohřeb se změnily dost výrazně. Není určeno jen některým příjmovým skupinám, ale vyplácí se plošně. V současnosti je vypláceno ve většině států Evropy, ale často pouze nemajetným, nebo je jeho výše podle množství majetku odstupňována. Taková situace je např. ve Velké Británii, kde je vynechání posledního rozloučení vnímáno jako společensky neúnosné. V této zemi lze také tuto dávku vymáhat zpět, pokud pozůstalí získají majetek dědictvím. V České republice, jako ostatně všude, se náklady na pohřeb zvyšují. Pouhá kremace bez obřadu stojí přibližně kolem 8 tisíc korun, pokud je zesnulému věnováno důstojné rozloučení a následná kremace, nebo uložení do hrobu, náklady vzrostou na cca dvacet pět tisíc a výše. Poskytované pohřebné tedy nepokryje ani čtvrtinu nezbytných nákladů. Státní aparát se v tomto světle ukazuje jako prostý účetní a nebere v potaz lidskou stránku. Vysílá tím signál, jak mu na občanovi, který se dostane do tíživé situace, záleží. Kvalita a úroveň státu se mimo jiné pozná také tím, jaký přístup má k nejslabším. Zacházení s mrtvými bych do této oblasti také zařadila.

Je pravda, že zrušením pohřebného asi Češi nepřestanou pořádat pohřební obřady, ale nepřispěje to ani k zvyšování úcty k zemřelým. Na pohřební služby bude nejspíš vyvíjen tlak, aby vymýšlely další levnější varianty. Pohřební rituály se objevují ve všech kulturách a mají svůj význam. Není možné přehlížení tohoto přechodového rituálu. Zrušením pohřebného by se člověk stal, tváří v tvář smrti, ještě bezbrannější. Nekonání pohřebního rituálu by nás mohlo zavést do světa, kde by každý žil jen sám za sebe a nenacházel oporu v druhých a to ani v tak těžké životní situaci, jako je smrt blízkého člověka.

## **ZÁVĚR**

Ve své práci jsem utřídila jednotlivé vlivy, které působily na vznik postojů k pohřebním rituálům v dnešní společnosti. Vlivy historické nám předaly tradici pohřebních rituálů, způsoby a důvody jejich konání. Současný člověk je však silně zasažen sekularizací

a celospolečenským trendem zaměřeným na výkon. Také získal dojem, že smrt je něco nepatřičného, což se odráží na jeho postoji ke konání nebo nekonání pohřebních rituálů. Dokladem toho jsou poznatky, které jsem získala ve dvou pohřebních ústavech. Potvrdilo se tím, že dnešní člověk hledí na smrt jako na něco konečného, obávaného, že pro řadu lidí bližní ztrácí smrti „zajímavost“. Tento moment odcizení je větší ve větších městech s větší mírou anonymity. Toto jsem doložila na srovnání množství pohřbů bez obřadu v Táboře, Bechyni a Plzni. Projevuje se vzrůstající tendence k nekonání pohřebních rituálů. Otázkou ale zůstává, zda uskutečnění pohřebního rituálu v menších městech a vesnicích je dáno např. vírou, či jinou vnitřní potřebou nebo zda je to zapříčiněno obavou „co by tomu řekli sousedé“ a nedostatkem jiných společenských aktivit, což se mi jeví pravděpodobnější. Je jisté, že tento celospolečenský trend není ideální pro psychiku člověka a pro vyrovnání se se skutečností smrti. Alespoň tam, kde nejsou mezilidské vztahy výrazně narušené. Pohřební rituál strukturuje proces truchlení a jeho neuskutečnění může vyvolávat výčitky svědomí, což mi potvrdil i pan Melich z pohřebního ústavu v Táboře. Zde se objevuje prostor pro aktivity sociálního pracovníka v rámci poradenství nebo krizové intervence. Ve zvyšování nezájmu dnešního člověka o pohřební rituály hraje roli rovněž finanční otázka, čemuž nahrává i současný postoj státu. Že se jedná o celospolečenský problém, lze doložit i odosobněným přístupem k umírajícím v nemocnici, kde je takřka nemožné rozloučit se se svým blízkým před smrtí.

Východisko vidím v etické kultivaci jednotlivce i společnosti a v otevření diskuse o této problematice, neboť pohřební rituály, ať už jejich podoba bude jakákoli, jsou svým způsobem potřebné. Vede mě k tomu také fakt, že v průřezu historie snad nebylo období, kdy by nebyly konány, přestože jejich průběh se měnil a střídaly se také kultury, ve kterých se odehrávaly. A faktem je také to, že jejich nekonání nemá pozitivní vliv na pozůstalé a známé. Ze studia materiálů lze nabýt dojmu, že úbytek počtu posledních rozloučení je vcelku rychlý a neměnný. Nepovažuji ho však za definitivní záležitost. Bylo by zajímavé zabývat se touto problematikou za cca dvacet let a provést srovnání. Problematika pohřebních rituálů není v žádném případě uzavřená a zcela jistě se bude nadále vyvíjet jak po stránce obsahové, tak co do počtu posledních rozloučení.

**ABSTRAKT**

Rudolfová, M. *Postoj dnešního člověka k pohřebním rituálům*. České Budějovice, 2007. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích Teologická fakulta. Katedra praktické teologie. Vedoucí práce ThLic. M. Vlčková.

**Klíčové pojmy:** Pohřební rituály, smrt, pohřeb, obřad, historie, křesťanství, náboženství, sociální práce, česká společnost, krize.

Řada lidí, obzvláště ve velkých městech pohřbívá své blízké bez posledního rozloučení. Ve své práci jsem se snažila shromáždit fakta z historie, společenských věd, sociologie, psychologie, teologie a uvést je do souvislosti se současnou situací v této oblasti. K tomu jsem využila i vlastní zjištění z pohřebních ústavů. Cílem bylo nanést příčiny a současný vývoj tohoto v historii nezvyklého chování a popsat rovněž jeho důsledky pro společnost a psychiku člověka a uvést je do celkového kontextu smrti a pohřebních rituálů v dnešní společnosti. Objevuje tendence k individualismu a strach ze smrti, která je tabuizovaná. Východisko vidím v otevření diskuse na toto téma a v etické kultivaci jednotlivce i společnosti.

Vzhledem k zjištěné situaci jsem poskytla i možnosti pro intervenci sociálního pracovníka a to jak v oblasti poradenské, tak v oblasti krizové intervence.

**ABSTRACT**

Rudolfová, M. *Attitude of Modern People to Burial Rituals*, České Budějovice 2007. Bachelor Work. South-Bohemian University in České Budějovice [= *Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích*] Faculty of Theology. Department of Practical Theology. Work Supervisor ThLic. M. Vlčková.

**Key concepts:** Burial rituals, death, funeral, burial service, history, Christianity, religion, social work, Czech society, crisis.

There are many people – mainly those living in big cities – who bury their close relatives without saying the last goodbye. In my work I tried to gather facts from history, humanities, sociology, psychology, theology and to relate them to the present situation in this sphere. I used my own experience and investigations from funeral parlours too. The objective of my work was to give reasons and the current development of this, from historical point of view, unusual behaviour and to describe its consequences for both the society and human psyche and to relate them to the general context of the death and burial rituals in the society of these days. People tend to individualism, they are afraid of the death and the death is taboo. In my opinion the solution lies in an open discussion on this topic and in ethic cultivation of both the individual and the society.

With reference to the established situation I also offered possibilities for the intervention of a social worker both in consultancy and in the area of critical intervention.

## POUŽITÁ LITERATURA

---

- ARIÉS, P. *Dějiny smrti I.* 1. vydání Praha: ARGO, 2000. ISBN 80-7203-286-0.
- ARIÉS, P. *Dějiny smrti II.* 1. vydání Praha: ARGO, 2000. ISBN 80-7203-293-3.
- BAUMAN, Z. *Individualizovaná společnost.* 1. vydání Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1195-X.
- CORVISIER, A. *Tance smrti.* 1. vydání Praha: Volvox Globator, 2002. ISBN 80-7207-439-3.
- DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny.* 1. vydání Praha: Portál: 1999. ISBN 80-7178-249-1.
- DI GIULIO, R.; KRANZOVÁ, R. *O smrti.* 1. vydání Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-210-3.
- FULGHUM, R., *Od začátku do konce; Naše životní rituály.* 1. vydání Praha: Argo, 1995. ISBN 80-85794-44-6.
- GEERTZ, C. *Interpretace kultur; Vybrané eseje.* 1. vydání Praha: Slon, 2000. ISBN 80-85850-89-3.
- HANUŠ J, VYBÍRAL J. (EDS) *Evropa a její duchovní tvář: Eseje-komentáře-diskuse.* 1. vydání Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. ISBN 80-7325-071-3.
- HARTL, P.; HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník.* 1. vydání Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.
- HAŠKOVCOVÁ, H. *Rub života-líc smrti.* 1. vydání Praha: Orbis, 1975. ISBN neuvedeno.
- JANDOUREK, J. *Sociologický slovník.* 1. vydání Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0.
- KELLER, J. *Nedomyšlená společnost.* 3. vydání Brno: Nakladatelství Jan Šabata, 1998. ISBN 80-85765-94-7.
- MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce.* 1. vydání Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.
- NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře.* 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-397-3.
- SOKOL, J. *Filosofická antropologie: Člověk jako osoba.* 1. vydání Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-627-6.
- STUHLÍKOVÁ, I. *Základy psychologie emocí.* 1. vydání Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-553-9.
- UNGER, J.; MALINA, J. *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: Modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných“ oborů: Pohřební rítus a zacházení*

*s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi i jinde v Evropě) v 1-16. století.* Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity v Brně, 2002. ISBN 80-210-2849-1.

VAN GENNEP, A *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů.* 2. vydání Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-178-6.

*Vyznání víry církve. Překlad 1. dílu katolického katechismu pro dospělé.* 1. vydání České Budějovice: Sdružení sv. Jana Neumanna, 1999. ISBN 80-86074-15-3.

*Život z víry. Překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé.* 2. vydání České Budějovice JU: Teologická fakulta, 2005. ISBN 80-7040-809-X.